ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΣΤΕΦ. ΜΙΧΑΛΑΓΑ

ΟΙ «ΠΑΡΑΒΑΛΑΝΕΙΣ» ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1999

Ἀνάτυπον
ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος
τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τόμος ΛΔ΄

Τιμητικὸν ἀφιέρωμα
εἰς
ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗΝ

ΟΙ «ΠΑΡΑΒΑΛΑΝΕΙΣ» ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ[1]

ΥΠΟ
ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΣΤΕΦ. ΜΙΧΑΛΑΓΑ

1. *Κοινωνικὴ ἀντίληψη.*

Δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές, στὴν ἐποχή μας, ποὺ τίθεται ὡς αἴτημα ἡ ἐπιστροφὴ στὸν τρόπο ζωῆς τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ στὴ διδασκαλία τῶν Πατέρων. Ὅμως, ἂν καὶ μία τέτοια κίνηση θὰ σηματοδοτοῦσε ρῆγμα μὲ τὴν παράδοση τόσων αἰώνων, ἡ τάση αὐτὴ δείχνει ξεκάθαρα ὅτι ὅλοι μας ἀποδεχόμαστε καὶ ἀναγνωρίζουμε σὲ ἐκεῖνον τὸν τρόπο ζωῆς τὴ γνησιότητα καὶ τὴν ἐγγύτητα στὴν Ἀποστολικὴ Παράδοση.

Ἕνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα σήμερα θαυμάζουμε, εἶναι τὸ πνεῦμα κοινωνικῆς ἀντίληψης τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι, ἀρχικά, ἡ χειροτονία τῶν ἑπτὰ διακόνων, γιὰ νὰ συνεπικουροῦν τοὺς Ἀποστόλους, ὄχι μόνο στὴ μεταφορὰ τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ στὴ συμπαράσταση τῶν ἀσθενεστέρων στὴν καθημερινή τους ζωή[2]. Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν «Ἐκκλησία τῶν πτωχῶν» καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ αἰτιολογεῖ τὶς συνεχεῖς εὐαγγελικὲς καὶ ἀποστολικὲς παραινέσεις γιὰ τὴ μέριμνα τῶν ἀναξιοπαθούντων. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀπόπειρα τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ (360-363) νὰ ἐνσωματώσει τὶς χριστιανικὲς μεθόδους φιλανθρωπίας στὴν ἐθνικὴ θρησκεία, τὴν ὁποία θέλησε νὰ ἐπαναφέρει[3]. Ὁ κάθε ἐπίσκοπος αἰσθάνεται καὶ ἐνεργεῖ ὡς πατέρας καὶ προστάτης τοῦ ποιμνίου του, διαχειριζόμενος τοὺς πόρους τῆς ἐπισκοπῆς

---

1. Ὁ κεντρικὸς πυρήνας τοῦ παρόντος ἄρθρου ἀποτέλεσε ἀνακοίνωση στὸ Ε΄ Θεολογικὸ Συνέδριο Μεταπτυχιακῶν Φοιτητῶν (Πάτμος 2-4 Ἰουλίου 1999).

2. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1979,194-195. Π. Χ. Δημητροπούλου, *Ἡ πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς καὶ ὁ κόσμος*, Ἐν Ἀθήναις 1959,144.

3. Τοῦ ἰδίου, *ὅπ. παρ.*, 145, 153. Εὐ. Θεοδώρου, «Φιλανθρωπία», *ΘΗΕ* 11 (1967) 1044. T. S. Miller, *Ἡ Γέννησις τοῦ Νοσοκομείου στὴν Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία*, μτφρ. Ν. Κελερμένος, Ἀθήνα 1998, 96.

του[4]. Τὸ «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» βρίσκει τὴν ἔκφρασή του ἔμπρακτα στὴ ζωὴ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων.

Οἱ ἰδιαίτερες ὅμως, κατὰ τόπους καὶ κατὰ ἐποχές, συνθῆκες, καθὼς καὶ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο ἐντὸς τοῦ ὁποίου συγκροτήθηκε, παγιώθηκε καὶ ἔδρασε κάθε ἐπὶ μέρους Ἐκκλησία, ἀποτέλεσαν τοὺς παράγοντες στοὺς ὁποίους ὀφείλονται οἱ ἰδιομορφίες καὶ οἱ διαφορὲς ποὺ σημειώνονται στὴν πορεία, τὴν ἔκφραση καὶ τὴν τυπολογία τῆς κοινωνικῆς ἀντίληψης καὶ στοὺς θεσμούς της[5].

Ἡ Ἐκκλησία πορεύθηκε μὲ γνώμονα τὴν ἀγάπη καὶ συμπράττοντας μὲ τὴν Πολιτεία ἀνέδειξε τὴ φιλανθρωπία σὲ πολιτικὴ ἀρετή. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψη ἐκδηλώθηκε μὲ τὴν ἔκδοση νόμων γιὰ τὴν παροχὴ ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς συνδρομῆς ἀπὸ τὶς ἐπίσημες ἀρχές. Παράλληλα καὶ ὁ αὐτοκράτορας, ὡς ἐκφραστὴς τῆς θείας βούλησης, ἀσκοῦσε τὴ φιλανθρωπία. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως παραμένει κυρίαρχη στὸ ζήτημα αὐτό, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς φορεῖς της, ἐπίσημες ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές, μοναστηριακὰ κέντρα ἢ μεμονωμένους ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι φροντίζουν γιὰ «τὸν πλησίον» μας.

Ὁ πλουραλισμὸς καὶ ἡ ἀσάφεια τῶν πηγῶν δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζουν, ἀφοῦ οἱ ἔννοιες ἀκόμη δὲν ἦσαν παγιωμένες. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν καὶ τὰ νοσοκομεῖα συγχέονται μὲ γηροκομεῖα ἢ ἄσυλα, ἀφοῦ ὑποκρύπτονται ἀπὸ ὀνομασίες ὅπως *ξενὼν ἢ πτωχεῖον*[6]. Ἄλλωστε ἡ ἀδυναμία, ἡ ἀσθένεια καὶ κάθε σχετικὸ μὲ αὐτὲς προκαλοῦν ἀκόμη τὸν πόνο καὶ τὸν τρόμο, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ χρήση ἐκφράσεων κατ' εὐφημισμὸν γιὰ τὴν ἀναφορά τους. Παρόλα αὐτὰ διαθέτουμε ἕνα μεγάλο κατάλογο ὅρων, οἱ ὁποῖοι σχετίζονται μὲ τοὺς χώρους ἄσκησης τῆς φιλανθρωπίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες, ἐμφανίζονται οἱ: *νοσοκομεῖον, γηροκομεῖον, πτωχοτροφεῖον, ὀρφανοτροφεῖον, βρεφοτροφεῖον* καὶ *ξενοδοχεῖον*[7], ἐνῶ στὴ Δύση χρησιμοποιοῦνται ἐκλατινισμένοι ἑλληνικοὶ ὅροι[8].

---

4. Ἀφροδίτης Καμάρα, *Ἡ ἀντιπαγανιστικὴ νομοθεσία τῆς Ὑστερης Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας μέσα ἀπὸ τοὺς Κώδικες*, Ἀθήνα 2000, 29-30. Averil Cameron, *Ἡ Ὑστερη Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία*, μτφρ. Ἰωάννα Κράλλη, Ἀθήνα 2000, 199-200.

5. Βλ. σχετ.: Εὐ. Θεοδώρου, *ὅπ. παρ.*, 1037-1056. Δ. Ι. Κωνσταντέλλου, *Βυζαντινὴ Φιλανθρωπία καὶ κοινωνικὴ πρόνοια*, Ἀθῆναι 1986. Λ. Μαυρομμάτη, «Ὄψεις τῆς φιλανθρωπίας στὸ Βυζάντιο», *Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο*, Ἀθήνα 1989, 147-152. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 65-69.

6. Πρβλ. Κωνσταντίνας Μέντζου-Μεϊμάρη, «Ἐπαρχικὰ εὐαγῆ ἱδρύματα μέχρι τοῦ τέλους τῆς Εἰκονομαχίας», *Βυζαντινὰ* 11 (1982) 307.

7. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 31-37.

8. Βλ. σχετικὰ Δ. Ι. Κωνσταντέλλου, «Ἡ Βυζαντινὴ φιλανθρωπία καὶ ὁ ἀπόηχος αὐτῆς στὴν Λατινικὴ Δύση», *Ἑλληνορθόδοξος Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς* 1/2 (1999) 40-50.

Ἡ ἔξαρση ἄσκησης τῆς φιλανθρωπίας ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας δημιούργησε τὴν ἀνάγκη ἐπιλογῆς ἐξειδικευμένου προσωπικοῦ. Στὰ μέλη αὐτά, τῶν ὁποίων οἱ τίτλοι ποικίλλουν, ἀπονεμόταν κάποιος κατώτερος βαθμὸς ἱεροσύνης καὶ ἐπιβάλλονταν κανόνες σχετικῆς πειθαρχίας. Διορίζονταν καὶ ἐποπτεύονταν ἀπὸ τὸν τοπικὸ ἐπίσκοπο, ἐνῶ προϊστάμενοί τους ἦσαν ὁ *ἐλεημοσυνάριος* καὶ ὁ *οἰκονόμος*[9].

2. *Ἡ Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας.*

Χαρακτηριστικὴ περίπτωση καὶ στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς ἀντίληψης συνιστᾶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας[10]. Γεννημένη καὶ ἀναπτυγμένη σ' ἕνα χῶρο, ὅπου ὑπῆρχαν ἔντονες ἑλληνικὲς καὶ ρωμαϊκὲς ἀξίες καὶ παραδόσεις καὶ ὅπου λειτουργοῦσαν καὶ ἤκμαζαν ποικίλοι ἐθνικοὶ θεσμοὶ σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ δημόσιου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου, ἐπόμενο ἦταν νὰ ἀρυσθεῖ ἀπὸ τὸ περιβάλλον αὐτὸ τὰ πρῶτα θεμελιώδη στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσουν τὸν πυρήνα τῶν μορφῶν ὀργανωμένης ἀνθρωπιστικῆς, κοινωνικῆς καὶ διοικητικῆς δραστηριότητας τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, κάτω βέβαια ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ γιγάντωση καὶ τὴν ἐξάπλωση τοῦ μοναχισμοῦ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔδωσε νέα ὤθηση στὴ διάδοση τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ οἱ μοναχοὶ ζοῦσαν καὶ ἐργάζονταν μέσα στὶς πόλεις γιὰ τοὺς πολίτες[11]. Μὲ τὴ διδασκαλία στὴν τοπικὴ διάλεκτο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ παράδειγμά τους, κατόρθωναν νὰ προσεγγίζουν τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς στρέφουν στὸ Χριστιανισμό. Αὐτοί, ἐπίσης, συνέβαλαν στὴν ἐξάλειψη τῆς εἰδωλολατρίας, ἀγωνιζόμενοι, φανατικὰ πολλὲς φορές, καταδιώκοντας τοὺς ἐθνικοὺς καὶ καταστρέφοντας τοὺς ἀρχαίους ναούς[12].

Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἴσως καὶ ἐξαιτίας τοῦ ἰδιότυπου τρόπου ἐκλογῆς του, τῆς μεγάλης δικαιοδοσίας καὶ ἰσχύος του, ἀπολάμβανε σεβασμοῦ καὶ ἰ-

---

9. Π. Χ. Δημητροπούλου, *ὅπ. παρ.*, 152. Γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα γενικὰ βλ. Βασιλικῆς Α. Λεονταρίτου, *Ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα καὶ ὑπηρεσίες στὴν πρώιμη καὶ μέση Βυζαντινὴ περίοδο*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1996.

10. Βλ. σχετικά: Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62 - 1934)*, Ἀλεξάνδρεια 1935. Β. Σταυρίδου, «Ἀλεξάνδρεια, (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία)», *ΘΗΕ* 2 (1963) 48-57.

11. P. Brown, *Ὁ Κόσμος τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητας, 150 - 750 μ.Χ.*, μτφρ. Ἑλένη Σταμπόγλη, Ἀθήνα χ.χ.²,117-118.

12. Πρβλ. Πολύμνιας Ἀθανασιάδη, «Τὸ λυκόφως τῶν θεῶν στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο», *Ἑλληνικὰ* 44 (1994) 31-50, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

διαίτερης τιμῆς ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς κρατικοὺς ὑπαλλήλους τῆς περιοχῆς. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ Ἐκκλησία ἐπίσης εὐτύχησε νὰ ὑπηρετηθεῖ ἀπὸ σημαντικοὺς θεολόγους, οἱ ὁποῖοι τῆς προσέδωσαν ξεχωριστὴ πνευματικὴ ἀκτινοβολία. Παράλληλα ὅμως, διέθετε καὶ σημαντικὴ οἰκονομικὴ εὐρωστία, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσε στὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας[13]. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψη τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἐκδηλώνεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ μὲ τὴν ἵδρυση διαφόρων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνακούφιση τῶν πασχόντων καὶ τῶν ἀδυνάτων[14]. Οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια προέρχονται κυρίως ἀπὸ ἁγιολογικὰ κείμενα, ἀφοῦ ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει ἀκόμη προχωρήσει ἱκανοποιητικά.

Ἀνάμεσα στοὺς θεσμούς, τὶς ἑνώσεις καὶ τὰ πρόσωπα τῆς πρώιμης Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀποδίδουμε στοὺς λεγόμενους *παραβαλανεῖς*[15]. Τὸ σῶμα αὐτὸ ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς πρῶτες θρησκευτικὲς ἀδελφότητες λαϊκῶν[16], μὲ θεσμοθετημένη ὀργάνωση, καθορισμένο ἀριθμὸ μελῶν, συγκεκριμένα καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις.

3. *Οἱ παραβαλανεῖς. Ἐτυμολογικά.*

Ἡ προέλευση τῆς ὀνομασίας τους στασιάζεται. Στὶς πηγὲς ἀπαντοῦν σωρευτικὰ οἱ ὅροι *παράβολοι*, *παραβολᾶνοι* καὶ *παραβαλανεῖς*. Γιὰ τοὺς παραπάνω ὅρους ἔγιναν διάφορες ἀπόπειρες ἐτυμολογίας.

Ἡ μία πλευρά, ἔγκριτοι φιλόλογοι καὶ λατινιστές, θεωρεῖ ὅτι οἱ «παράβολοι», «παραβολάνοι»[17] ἦσαν αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι «παρενέβαλλον τὴν ψυχήν». Παράτολμοι

---

13. Πρβλ. G.R. Monks, *«The church of Alexadria and the city's economic life in the sixth century»*, *Speculum* XXVIII (1953) 349-362.

14. Κωνσταντίνας Μέντζου-Μεϊμάρη, *ὅπ. παρ.*, 291-306.

15. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 499 -501. A. Philipsborn, «La Compagnie d' Ambulanciers "Parabalani" d' Alexandrie», *Byzantion* 20 (1950) 185 - 190. W. Schubart, "Parabalani", *Journal of Egyptian Archeology* 40 (1954) 97 - 101.

16. Γ. Δ. Καχριμάνη, «Ἀδελφότης», *ΘΗΕ* 1 (1962) 405-406.

17. Dur, «Parabolani», *Kirchenlexikon oder Encycklopädie der Katolischen Theologie*, Freiburg im Breisgau 1852. H. Achelis, «Parabolanen», *Realencyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche* VII, Leipzig 1904³, 675. Ἀνωνύμου, «παραβολᾶνος», *Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλ. Λεξικὸν* 10 (1931) 834. Κ. Ι. Δ. (υοβουνιώτου), «Παραβολᾶνος», *ΜΕΕ* 19, Ἀθῆναι χ.χ., 591. A. Bigelmair, «Parabolanen», *Lexikon für Theologie und Kirche* VII (1935) 946. H. Leclerq, «Parabalani», *Dictionnaire d' Archeologie Chretienne et de Liturgie* XIII/2 (1938) 1575. Ἀνωνύμου, «Parabolani», *A Catholic dictionary*, London 1951⁵, 613. Στ. Α. Κουμανούδη, «Parabolanus», *Λεξικὸν*

ἄνδρες, μονομάχοι, οἱ ὁποῖοι στὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Γαλλιηνοῦ (260-268) συγκροτήθηκαν σὲ σῶμα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς πανώλους[18]. Ἄλλωστε συχνὰ συγχέονται μὲ τοὺς «παραβόλους», τοὺς μονομάχους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Σωκράτης[19]. Ἀργότερα ὑπῆρξαν πιστοὶ χριστιανοί, ἀφιερωμένοι, σῶμα βοηθητικὸ τοῦ κλήρου, οἱ ὁποῖοι διακινδύνευαν γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἑτοιμοθανάτων καὶ φρόντιζαν γιὰ τὴν ταφή τους. Τολμηροὶ καὶ ριψοκίνδυνοι, κατώτερης κοινωνικῆς τάξης, χειροδύναμοι ναῦτες, οἱ ὁποῖοι δὲν ὀρρωδοῦσαν στὴ θέα πανωβλήτων, λωβῶν καὶ νεκρῶν.

Ἡ ἄλλη πλευρὰ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὀνομασία τους ἔλκει τὴν προέλευσή της ἀπὸ τὸ βαλανεῖο, τὸ λουτρὸ καὶ *παραβαλανεῖς* [20] ἦσαν αὐτοὶ ποὺ ζοῦσαν «παρὰ τῷ βαλανείῳ» (κοντὰ στὸ βαλανεῖο) καὶ ἐργάζονταν σ' αὐτό, νοσοκόμοι[21] ἢ βοηθητικὸ προσωπικό[22], ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴ φροντίδα τῶν λωβῶν. Ἄλλωστε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ βαλανεῖο (λουτρὸ) διαδραμάτιζε κύριο ρόλο στὴν ἄσκηση τῆς ἰατρικῆς. Οἱ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ H. Grégoire[23] ὑποστηρίζουν τὴν ἄποψη

Λατινο-Ἑλληνικόν, Ἐν Ἀθήναις 1954, 577. DuCange, «Parabolani», *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, Graz 1954, 155. Τοῦ ἰδίου, «Παραβολάνοι», *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis*, Graz 1958, 1103. Δ. Μωραΐτου, «Παραβολᾶνος», *Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου* 15, Ἀθῆναι χ.χ., 476. C.G.Thorne jr., «Parabolani», *The New International Dictionary of the Christian Church*, Great Britain, χ.χ., 747.

18. E. Gibbon, *The history of the decline and fall of the Roman Empire*, τ. V, Edinburgh 1907², 129 καὶ σημ. 19.

19. Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* VI, PG 67, 785.

20. K. Treu, «Parabalani», *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen 1961, 93. T.E.G., «Parabalani», *The Oxford Dictionary of Byzantium*, τ. 3, Oxford 1991, 1582.

21. G. Moroni, «Medico», *Dictionario di Erudizione Storico - Ecclesiastica*, τ. VLIV, In Venezia MDCCCXLVII, 108. G. W. H. Lampe, «παραβαλανεύς», *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1976, 1007. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός*, τ. Β΄, Athénes 1948, 147.

22. G. Moroni, «Parabolani o Astanti», *Dictionario di Erudizione Storico - Ecclesiastica*, τ. XCI, In Venezia MDCCCLVIII, 279.

23. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 499. H. Grégoire, «Sur le personnel hospitalier des Eglises, "Parabolans" et "Privataires"», *Byzantion* 13 (1938) 283-285. Χρυσοστόμου (Παπαδοπούλου), «ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ (ΕΚΚΛΗΣΙΑ), Οἱ «παραβαλανεῖς»» , *ΜΜΕ* τ. Γ΄ (χ.χ.²) 550. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία Α΄ 324 - 610*, Ἀθήνα 1986, 207 σημ. 3. (Π.), «παραβολάνος», *Πάπυρος Larousse Britannica Ἐγκυκλοπαίδεια* 48 (1992) 135.

αὐτή, ὁ δεύτερος μάλιστα ταυτίζει τοὺς παραβαλανεῖς μὲ τοὺς *πριβιταρίους*, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἐτυμολογοῦνται ἀπὸ τὸ *πριβιτάριο*, τὸ λουτρό, καὶ σημαίνουν τοὺς λούοντες. Παράλληλα κατὰ τὸν A. Philipsborn[24], τὰ καθήκοντά τους ἐπεκτείνονταν καὶ στὴν ἀναζήτηση καὶ μεταφορὰ σὲ ἱδρύματα τῶν στρεβλῶν ἢ καὶ ἀκρωτηριασμένων. Ἂς μὴν παραβλέψουμε ὅμως καὶ τὴν ἄλλη τους ἰδιότητα, αὐτὴ τῶν νεκροθαπτῶν, ὡς τελικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποστολῆς τους.

Παρόλα αὐτά, ἐπειδὴ στὶς πηγές, ὅπως προαναφέρθηκε, μνημονεύονται οἱ ὅροι σωρευτικὰ καὶ μάλιστα στὴ λατινικὴ γλώσσα, *parabolani*, *parabalani*, *parabalanin* ἡ διχογνωμία διαιωνίζεται. Προκρίνουμε καὶ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὅρο παραβαλανεῖς, ἐπειδὴ παρατίθεται στὰ πρακτικὰ τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, παράλληλα δὲ ὡς τὸν ἀρχαιότερο στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Παρακάτω, θὰ προσπαθήσουμε νὰ διευκρινίσουμε ποιοὶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ποιὰ τὰ καθήκοντα καὶ τὸ ἔργο τους, ποιὰ ἡ μορφὴ τῆς ὁμάδας τους, καὶ τέλος ποιὰ ἡ παρουσία καὶ ἡ προσφορά τους στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

4. *Ἡ ἐμφάνιση τῶν παραβαλανέων καὶ ἡ σχετικὴ νομοθεσία.*

Λέγεται, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι ἐπιβεβαιωμένο, ὅτι οἱ παραβαλανεῖς ἀνάγονται στὰ χρόνια τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Διονυσίου, ὅταν, περίπου τὸ 250, ἕνας μεγάλος λοιμὸς ἔπληξε τὴν πόλη καὶ ἀργότερα ὁλόκληρη τὴ Β. Αφρική[25]. Θὰ πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐξετάσουμε τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο μία πολυάνθρωπη πόλη, μὲ πολιτιστικὲς καὶ ἄλλες ἰδιαιτερότητες, ὅπως ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἀντέδρασε σὲ ἕνα λοιμό, ὄντας φωτισμένη ἀπὸ τὸ φιλάνθρωπο μήνυμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἂς σημειωθεῖ μάλιστα ὅτι ἡ ἀλεξανδρινὴ ἰατρικὴ εἶχε ἤδη κάνει σημαντικὰ βήματα[26].

---

24. A. Philipsborn, *ὅπ. παρ.*, 185.

25. Πρβλ. Εὐσεβίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* VII/KB, IX/H, PG 20, 685-692, 816-820. Π. Χ. Δημητροπούλου, *ὅπ. παρ.*, 145-146. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *ὅπ. παρ.*, 217. Τοῦ ἰδίου, *Ἀνθολογία Πηγῶν Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (Α΄ - ΙΑ΄ Αἰ.)*, τ. 1/1, Θεσσαλονίκη 1979, 472-474. Εὐ. Θεοδώρου, *ὅπ. παρ.*, 1045. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 26-27, 67-68.

26. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 44-45. Βλ. ἐνδεικτ.: F. F. Leek, «The Alexandrian Skulls», *British Dental Journal* 129/2 (1970) 87-89. J. Scarborough, «Celsus on Human Vivisection at Ptolemaic Alexandria», *Clio Medica* 11 (1976) 25 - 38. A. Z. Iskandar, «An attempted reconstruction of the late Alexandrian Medical Curriculum», *Medical History* 20/3 (1976) 235-258. Alf. F. Puma, «La escuela de Alejandria y nuestro occidente», *Medicina nei secoli* 17/2 (1980) 237-244. F. Vidal, «L' Ecole d' ALEXANDRIE, berceau de l' Anatomie et de la Physiologie», *Chirurgien - dentiste de France* 55/291 (1985) 35-39.

Ἐξαιτίας τοῦ λοιμοῦ χρειάσθηκαν χειροδύναμοι καὶ παράτολμοι ἄνδρες, συγκροτημένοι σὲ ὁμάδα, κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ νὰ φροντίσουν καὶ νὰ μεταφέρουν τοὺς ἀρρώστους ἢ καὶ τοὺς νεκρούς. Εἶναι ἡ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἐθνικοὶ ἀποροῦν μὲ τὸ φιλάνθρωπο πνεῦμα τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὁποία ἀκόμη δὲν ἔχουμε ἀποδείξεις γιὰ τὴν ὕπαρξη συγκεκριμένων χώρων περίθαλψης ἢ νοσοκομείων.

Στὶς πηγὲς οἱ παραβαλανεῖς ἐμφανίζονται ἀργότερα, ὡς ἤδη ὀργανωμένο σῶμα, στὸν Θεοδοσιανὸ κώδικα[27] μὲ τοὺς νόμους[28] XVI,2,42 τῆς 29ης Σεπτεμ-

---

27. Γιὰ τὴ νομοθεσία καὶ τὴν ἀξιολόγησή της ὡς ἱστορικὴ πηγὴ βλ. Ἀφροδίτης Καμάρα, ὅπ. παρ., 9-22, ὅπου καὶ ἡ σύγχρονη βιβλιογραφία.

28. DE EPISCOPIS, ECCLESIIS ET CLERICIS..... XVI, 2,42 (416 Sept. 29). IDEM AA. MONAXIO P(RAEFECTO) P (RAETORI)O. *Quia inter cetera Alexandrinae legationis inutilia hoc etiam decretis scribtum est, ut reverentissimus episcopus de Alexandrina civitate aliquas ..... non exire, quod quidem terrore eorum, qui parabalani nuncupantur, legationi insertum est, placet nostrae clementiae, ut nihil commune clerici cum publicis actibus vel ad curiam pertinentibus habeant. Praeterea eos, qui parabalani vocantur non plus quam quingentos esse praecipimus, ita ut non divites et qui hunc locum redimant, sed pauperes a corporatis pro rata Alexandrini populi praebeantur, eorum nominibus viro spectabili praefecto Augustali videlicet intimatis et per eum ad vestram magnitudinem referendis. Quibus neque ad quodlibet publicum spectaculum neque ad curiae locum neque ad iudicium adcedendi licentiam permittimus, nisi forte singuli ob causas proprias et necessitates iudicem adierint, aliquem lite pulsantes vel ab alio ipsi pulsati vel in communi totius corporis causa syndico ordinato, sub ea definitione, ut, si quis eorum haec violaverit, et brevibus parabalani eximatur et conpetenti supplicio subiugetur nec umquam ab eandem sollicitudinem revertatur. Loco autem mortuorum viro spectabili p(rae)f(ecto) Augustali subrogandi dedimus potestatem sub ea condicione, quae superius designatur.* DAT. III KAL. OCTOB. CONSTANT(INO)P(OLI) THEOD(OSIO) A. VII ET PALLADIO CONSS.

XVI,2,43 (418 Febr. 3).

IDEM AA. MONAXIO P(RAEFECTO) P(RAETORI)O. *Parabalani, qui ad curanda debilium aerga corpora deputantur, quingentos esse ante praecepimus. Sed quia hos minus sufficere in praesenti cognovimus, pro quingentis sescentos constitui praecipimus, ita ut pro arbitrio viri reverentissimi antistitis Alexandrinae urbis de his, qui ante fuerant et qui pro consuetudine curandi gerunt experientiam, sescenti parabalani ad huiusmodi sollicitudinem eligantur, exceptis videlicet honoratis et curialibus. Si qui autem ex his naturali sorte fuerit adsumptus, alter in eius locum pro voluntate eiusdem sacerdotis praeceptis ac dispositionibus obsecundent et sub eius cura consistant: reliquis, quae dudum latae legis forma conplectitur super isdem parabalanis vel de spectaculis vel de iudiciis ceterisque, sicut iam statutum est, custodiendis.* DAT. III NOV. FEB. CONSTANT(INO)P(OLI)

βρίου 416[29] καὶ XVI,2,43 τῆς 3ης Φεβρουαρίου 418. Τὸ ἴδιο περίπου κείμενο ἐπαναλαμβάνεται μεταγενέστερα, στοὺς νόμους[30] I,3,17 καὶ I,3,18 τοῦ 534, τοῦ Ἰουστινιάνειου κώδικα, προσαρμοσμένο στὴν ἐποχή. Τὰ παραπάνω διατάγματα ἀπευθύνονται στὸν Μονάξιο, ὁ ὁποῖος ἦταν Praefectus Praetorio[31], ἐκδίδονται στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὑπογράφονται ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες Ὀνώριο (395 - 423) καὶ Θεοδόσιο Β΄(408 - 450), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ὕπατο[32] Παλλάδιο. Βρίσκονται στὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ 16ου βιβλίου τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικα[33], τὸ ὁποῖο ἔχει τὸν γενικὸ τίτλο «*De Religione*». Ἀπὸ τὴ θέση τῶν διατάξεων, ἀνάμεσα σὲ

HONOR(IO) XII ET THEOD(OSIO) VIII AA. CONSS. (Th. Mommsen, *Theodosiani Libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis*, τ. 1, Berolini MCMLIV², 850-851. Πρβλ. καὶ Cl. Pharr, *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, Princeton 1952, 448).

29. Γιὰ τὴ διχογνωμία σχετικὰ μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ νόμου καὶ τὴ δολοφονία τῆς Ὑπατίας βλ. J. Rougé, «Les Debuts de l' Episcopat de Cyrille d' Alexandrie et le Code Theodosien», *Ἀλεξανδρινά*, Paris 1987, 342.

30. DE SACROSANCTIS ECCLESIIS ET DE REBUS ET PRIVILEGIIS EARUM

17 Idem AA. Monaxio pp. Placet nostrae clementiae ut nihil commune clerici cum publicis actibus vel ad curiam pertinentibus, cuius corpori non sunt adnexi habeant. Praeterea eis, qui parabalanin vocantur, neque ad quodlibet publicum spectaculum neque ad curiae locum neque ad iudicium accedendi licentiam permittimus, nisi forte singuli ob causas proprias et necessitates iudicem adierint aliquem lite pulsantes vel ab alio ipsi pulsati vel in communi totius corporis causa syndico ordinato: sub ea definitione, ut, si quis eorum haec violaverit et brevibus parabalanin eximatur et competendi supplicio subiugetur nec umquam ad eandem sollicitudinem revertatur. D. III k. Oct. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio conss. [a. 416]

18 Idem AA. Monaxio pp. Parabalanin, qui ad curanda debilium aerga deputantur, sescentos constitui praecipimus, ita ut pro arbitrio viri reverentissimi antistitis Alexandrinae urbis de his qui ante fuerant et qui pro consuetudine curandi gerunt experientiam, sescendi parabalanin ad huiusmodi sollicitudinem eligantur, exceptis videlicet honoratis et curialibus. Si quis autem ex his naturali sorte fuerit absumptus, alter in eius locum pro voluntate eiusdem sacerdotis exceptis honoratis et curialibus subrogetur, ita ut hi sescendi viri reverentissimi sacerdotis praeceptis ac dispositionibus obsecundent et sub eius cura consistant: reliquis, quae dudum latae legis forma complectitur, super his parabalanin vel de spectaculis vel de iudiciis ceterisque sicut iam statutum est custodiendis. D. III nou. Febr. Constantinopoli Honorio XII et Theodosio VIII AA. conss. [a. 418] (P. Krueger, *Corpus Iuris Civilis*, τ. Β΄, *Codex Iustinianus*, Germany 1970[15], σ. 20).

31. Γιὰ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ βλ. Ἀφροδίτης Καμάρα, ὅπ. παρ., 170.

32. *Ὅμοια* 173-174.

33. Κριτικὴ παρουσίαση τοῦ XVI βιβλίου τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικα βλ. Ὅμοια, 22-25.

ἄλλες, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία («*De episcopis, ecclesiis et clericis*»), συμπεραίνουμε ὅτι καὶ οἱ παραβαλανεῖς θὰ ἀνῆκαν στὸν κατώτερο κλῆρο[34], χειροθετημένοι, κατ' ἄλλους ἀκόμη καὶ χειροτονημένοι. Παράλληλα ἡ ἀναφορὰ τοῦ κώδικα στοὺς μοναχοὺς («*De monachis*») στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ ἴδιου βιβλίου, ἀποκλείει τὴ σύγχυση τῶν παραβαλανέων μὲ αὐτούς.

Τὰ νομοθετήματα[35], τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στοὺς παραβαλανεῖς, ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος ἀστυνομικῶν διατάξεων, σκοπὸς τῶν ὁποίων ἦταν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπιρροὴ καὶ ἐνσωμάτωσή τους στὴν πολιτικὴ ζωή. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ ἀρχικοῦ νόμου στάθηκε κάποια ἀπαγόρευση κυκλοφορίας, στὴν ὁποία βέβαια ἀντέδρασαν οἱ παραβαλανεῖς μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔκδοση τοῦ δεύτερου, ἀναθεωρητικοῦ. Δυστυχῶς ἔχει χαθεῖ ἡ αἰτιολογία τοῦ νομοθετήματος, ἀφοῦ τὸ κείμενο ἔφθασε ὡς ἐμᾶς ἀκέφαλο. Ὑποθέτουμε ὅτι κατόπιν ταραχῶν στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ἀπὸ φόβο, ἐξαιτίας τῶν παραβαλανέων ὡς ταραχοποιῶν στοιχείων, οἱ πολιτικὲς ἀρχὲς ζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ περιορίσει τὰ μέλη τῆς συντεχνίας καὶ νὰ παραδώσει τὴ διοίκησή τους στὴν Πολιτεία. Μετὰ παρέλευση ὅμως δεκαεπτὰ μηνῶν τὰ πράγματα ἀποκαθίστανται, οἱ παραβαλανεῖς αὐξάνονται καὶ τίθενται καὶ πάλι στὴ δικαιοδοσία τοῦ ἐπισκόπου. Ὁ νομοθέτης διευκρινίζει τὴν ἰδιότητά τους: «qui ad quranda debilium aerga corpora deputantur»[36]. Περιορίζει ἀρχικὰ τὸν ἀριθμό τους σὲ 500 διορισμένα, τακτικὰ μέλη καὶ ἀργότερα τοὺς αὐξάνει σὲ 600. Παράλληλα, στὴν ἀρχὴ παρατηροῦμε ὅτι δὲν περιορίζεται μόνον ὁ ἀριθμός, ἀλλὰ ἐλέγχονται καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν θέσεις παραβαλανέων. Προέρχονται ἀπὸ τοὺς corporati, τὰ μέλη δηλ. τῶν συντεχνιῶν, προτείνονται ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο, ἐλέγχονται ἀπὸ τὸν Praefectus Augustalis[37] (στρατιωτικὸ διοικητὴ) καὶ ἐγκρίνονται ἀπὸ τὸν Ἔπαρχο. Τελικά, ὅπως προαναφέρθηκε, οἱ ἁρμοδιότητες ἐκλογῆς καὶ διοίκησής τους ἀνατίθενται μόνον στὸν ἐπίσκοπο. Στὸν Ἰουστινιάνειο μάλιστα κώδικα, ὅπως τὸν ἀπέδωσε τὸν ΙΒ΄ μ.Χ. αἰώνα ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, διευκρινίζεται ὅτι: «Παραβολάνοι γίνονται καὶ κατὰ δοκιμασίαν τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, μὴ ὄντες ἀξιωματικοὶ καὶ βουλευταί, ὀφείλοντες ἐπιμελεῖσθαι τῶν λελωβημένων καὶ ταῖς κελεύσεσι τοῦ πάππα πειθαρχεῖν»[38].

---

34. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ὅρου κληρικὸς βλ. Ἐλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη, *Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ ἔγγαμου κλήρου στὸ Βυζάντιο*, Ἀθήνα 1986, 17-22.

35. Θεωρεῖται ὅτι οἱ νομικοὶ κώδικες δὲν ἀποτελοῦν τεκμήριο ἀληθείας, ἀλλὰ μόνον δείκτη καὶ ἀποκτοῦν ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, ὅταν οἱ διατάξεις τους καταστρατηγοῦνται. Πολύμνιας Ἀθανασιάδη, ὅπ. παρ., 33.

36. Δηλ. «οἱ ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴ φροντίδα τῶν πασχόντων σωμάτων».

37. Γιὰ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ βλ. Ἀφροδίτης Καμάρα, ὅπ. παρ., 172.

38. Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος, *Συλλογὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων*, PG 138, 1129.

Στὰ δύο νομοθετήματα, μὲ αὐστηρότητα τονίζεται ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ παρουσία τους σὲ δικαστήρια δημόσια ἢ ἐκκλησιαστικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία συζητεῖτο κάποιο θέμα ποὺ τοὺς ἀφοροῦσε συντεχνιακὰ ἢ ἰδιωτικὰ καὶ ἦταν ἀναγκαία ἡ μαρτυρία τους, ἀλλὰ καὶ τότε ὅμως παρίσταντο ἐκπροσωπούμενοι ἀπὸ τὸ σύνδικό τους. Ἀπαγορεύεται ἀκόμη, ὅπως καὶ σὲ ὅλους τοὺς κληρικούς[39], ἡ ἐνασχόληση μὲ τὰ κοινά, ἡ παρουσία τους στὸ θέατρο, στὸ δημαρχεῖο καὶ ἀπολύτως στὸ βουλευτήριο. Οἱ ἀπαγορεύσεις αὐτές, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ οἱ παράτολμοι ἄνθρωποι ἀποτελοῦσαν ἕνα σῶμα, τὸ ὁποῖο ἀρκετὲς φορὲς προκαλοῦσε ταραχὲς καὶ εὔκολα ἐκτρεπόταν ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ προορισμό του. Οἱ παραβαλανεῖς προσέφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους περιτρέχοντας τὴν πόλη καὶ βέβαια κάθε ἀπαγόρευση κυκλοφορίας θὰ τοὺς στεροῦσε τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας τους. Μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτό, οἱ ἀπαγορεύσεις περιορίσθηκαν τελικὰ μόνο στοὺς χώρους ἐκείνους, στοὺς ὁποίους δὲν δικαιολογοῦνταν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἄρμοζε ἡ παρουσία τους.

Γιὰ τὰ καθήκοντα τῶν παραβαλανέων κατάλληλοι ἦσαν ριψοκίνδυνοι ἄνθρωποι ἀπὸ τὶς τάξεις τοῦ λαοῦ, τοὺς *pauperes*, δηλ. τοὺς ἀπελεύθερους, τοὺς τεχνίτες, τοὺς ἐμπόρους κ.λπ., κυρίως ὅμως ἐργάτες ἢ θερμαστὲς τῶν βαλανείων, ἀφοῦ γνωρίζουμε σχετικὴ συντεχνία στὴν Ἀλεξάνδρεια, ἀλλὰ καὶ τὴ Ρώμη[40]. Ὁ P. Waltzing θεωρεῖ ὅτι δὲν ἀσκοῦσαν πραγματικὸ ἐπάγγελμα καὶ δὲν ἦσαν ἐξειδικευμένοι καὶ γι' αὐτὸ θὰ μποροῦσαν σὲ περιπτώσεις ἀνάγκης νὰ στρατολογηθοῦν ἀπὸ τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ, στὴν προσπάθεια νὰ τηρηθεῖ ἡ εὐρυθμία τῆς πόλης[41].

Στὰ νομοθετήματα χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται ὅτι, ἂν κάποιο ἀπὸ τὰ μέλη τῶν παραβαλανέων παρέβαινε τὶς ἀπαγορεύσεις, οἱ ὁποῖες προαναφέρθηκαν, διαγραφόταν γιὰ πάντα ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν «παλαιῶν» μελῶν τοῦ σωματείου. Τὸ σημεῖο αὐτὸ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου νομοθετήματος ὁ ἀριθμός τους ἦταν μεγαλύτερος, ὥστε νὰ ὑφίσταται κάποιος ἀριθμὸς ἀνενεργῶν παραβαλανέων. Παράλληλα, σὲ περίπτωση θανάτου κάποιου παραβαλανέως, ἡ θέση του καλυπτόταν ἀπὸ ἄλλον, ἐπίσης συμπεριλαμβανόμενο στὸν ἴδιο κατάλογο.

Ρητὰ ἀπαγορευόταν στοὺς ἀξιωματούχους καὶ τοὺς βουλευτὲς[42] ἡ εἰσδοχὴ στὴ συντεχνία. Ἡ παραπάνω ἀπαγόρευση κατανοεῖται, ἂν συνδεθεῖ μὲ τὶς φορο-

---

39. Πρβλ. τὴ σχετικὴ νομοθεσία Ἐλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη, *ὅπ. παρ.*, 50.

40. J.-P. Waltzing, *Étude historique sur les Corporations Professionnelles chez les Romains*, τ. II, Louvain 1896, 168-169.

41. J.-P. Waltzing, *ὅπ. παρ.*, 168, 210-211.

42. Γιὰ τὶς ἀπαγορεύσεις αὐτὲς βλ. Ἐλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη, *ὅπ. παρ.*, 45, 261.

λογικὲς ἀπαλλαγὲς ποὺ ἀπολάμβανε ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ λειτουργοί της[43]. Ὁ νομοθέτης προσπαθεῖ νὰ περιορίσει τὶς οἰκονομικὲς ἀτασθαλίες, τὴν ἐξαγορὰ τῶν φόρων ἀπὸ ὑψηλὰ ἱσταμένους καί, παράλληλα, νὰ ἐξυγιάνει κατὰ κάποιον τρόπο τὸ σωματεῖο. Στὴν περίπτωση τῶν παραβαλανέων φαίνεται ὅτι ἡ ἀπολαβὴ τῶν φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν τῶν κληρικῶν εἶχε ἐπεκταθεῖ καὶ σὲ ἄλλες ὁμάδες, ὅπως καὶ οἱ κοπιάτες[44], λαϊκῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπαλλήλων.

Σημειώνουμε ὅτι στὸν Ἰουστινιάνειο κώδικα δὲν ἐμφανίζονται πλέον ὡς κληρικοὶ ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ νομοθέτη τοὺς θεωρεῖ συσσωμάτωση λαϊκῶν μὲ ἐπαγγελματικὸ χαρακτήρα, ἐνδεχομένως ἔμμισθη[45]. Βέβαια, στὴν Ἰουστινιάνεια νομοθεσία τονίζεται μὲ αὐστηρότητα ἡ ὑποχρεωτικὴ εἴσπραξη μισθοῦ ἀπὸ κάθε ἱερωμένο[46]. Θεωροῦμε ὅμως ὅτι χρειάζεται νὰ διευκρινίσουμε τὴν ἔννοια τοῦ ὅρου κληρικός, ὁ ὁποῖος ἀποδίδεται στοὺς παραβαλανεῖς. Σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ἑρμηνεία τῆς Ἐλευθερίας Παπαγιάννη[47] γιὰ τοὺς ἀνώτερους καὶ τοὺς κατώτερους κληρικούς, θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἀποκλείσουμε τοὺς παραβαλανεῖς ἀπὸ τὸν ἀνώτερο κλῆρο, τοὺς ἱερωμένους, ἐντάσσοντάς τους στοὺς κατώτερους κληρικούς. Σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία ἀνῆκαν ὁμάδες, οἱ ὁποῖες ἐξαφανίσθηκαν, ὅπως οἱ ἐξορκιστὲς καὶ ἄλλες, οἱ ὁποῖες ἐκφυλίσθηκαν σὲ λαϊκούς, ὅπως οἱ *πυλωροί*. Οἱ κατώτεροι κληρικοὶ (ἀναγνῶστες, ψάλτες κ.λπ.) ἔχουν βοηθητικὲς ἁρμοδιότητες καὶ ἀναλαμβάνουν τὰ καθήκοντά τους ὄχι μὲ κάποιο μυστήριο, ἀλλὰ μὲ ἁπλὴ ἱερὴ τελετή, τὴ χειροθεσία. Ἡ χειροθεσία τελεῖται ἔξω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα φανερώνοντας ὅτι καὶ τὸ ἔργο τους περιορίζεται ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἐφόσον οἱ παραβαλανεῖς δὲν κατεῖχαν ἱερωσύνη, τοὺς θεωροῦμε λαϊκούς, ταγμένους στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ἐργασία τῶν παραβαλανέων ἦταν ἔμμισθη, προσκρούει στὴν ἀπουσία πηγῶν γιὰ τὴν ὕπαρξη ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων μὲ τὴ μορφὴ μισθοῦ στὴν Αἴγυπτο. Ἀντίθετα οἱ πηγὲς (κοπτικὲς καὶ ὀρθόδοξες) ἀναφέρονται στὴ διανομὴ παροχῶν ἀπὸ τοὺς πιστούς[48]. Οἱ πληροφορίες μας ὅμως γιὰ τὴν ἔμμισθη ἐργασία τῶν *διακονισσῶν*[49] ἀπὸ τὴ μία πλευρά, ἀλλὰ καὶ τῶν *δεκανῶν* καὶ τῶν ἄλλων λαϊκῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, δὲν ἀποκλείουν τὴ μισθοδοσία τῶν παραβαλανέων. Ἄλλωστε, μόνο ἡ Ἐκ-

43. Σχετικὰ μὲ τὰ δημοσιονομικὰ προνόμια καὶ τὶς ἀπαλλαγὲς τῆς Ἐκκλησίας βλ. Ὅμοια, 35-48. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 27.

44. Ἐλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη, *ὅπ. παρ.*, 39 καὶ σημ. 27, 40.

45. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 345.

46. Ἐλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη, *ὅπ. παρ.*, 54, 57-58.

47. Ὅμοια, 17 καὶ σημ 3, 19 σημ. 18.

48. Σχετικὰ μὲ τὴν πρακτικὴ στὴν Αἴγυπτο βλ. Ὅμοια, 227-229.

49. Ὅμοια, 57.

κλησία θὰ μποροῦσε νὰ ἀποζημιώσει ὑλικὰ τοὺς ἀνθρώπους της, οἱ ὁποῖοι διακινδύνευαν τὴ ζωή τους γιὰ τὴ φροντίδα τῶν λωβῶν (λεπρῶν).

5. *Τὰ καθήκοντα τῶν παραβαλανέων.*

Στὸ σημεῖο αὐτὸ χρειάζεται νὰ διευκρινήσουμε τὰ καθήκοντα τῶν παραβαλανέων. Τοὺς εἴδαμε ἤδη ἐνταγμένους στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, ταγμένους στὴ φροντίδα τῶν πασχόντων σωμάτων. Ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς φανερώνει τὸν ἀποκλεισμό τους ἀπὸ τὴ φροντίδα τοῦ πνεύματος, τὴ διδασκαλία τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀφοῦ ὅμως ἦσαν αὐτοὶ ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ φροντίδα τῶν ἀσθενῶν, θὰ εἶχαν βέβαια κάποιες ἰατρικὲς γνώσεις. Στὴν παροῦσα περίπτωση δὲν ἦσαν βέβαια ἰατροί, ἀλλὰ μᾶλλον νοσοκόμοι, ἐνδεχομένως ἐξειδικευμένοι στὴν ἀντιμετώπιση τῆς λώβης (λέπρας), ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι φρόντιζαν τοὺς ἀπόρους καὶ γενικότερα τοὺς ἀναξιοπαθοῦντες. Ἄλλωστε ἡ ἐποχὴ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει τὴν πολυτέλεια τῆς ἐξειδίκευσης, ὥστε νὰ τοὺς θεωρήσουμε μόνον μεταφορεῖς λωβῶν ἢ νεκροθάπτες. Ἂς μὴν παραβλέψουμε ἐπίσης καὶ τὸ χαρακτηρισμό τους ὡς κοινωνικῶν λειτουργῶν[50].

Οἱ παραβαλανεῖς ἦσαν νοσοκόμοι, νοσηλευτὲς ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴ φροντίδα τῶν λωβῶν, κοινωνικοὶ λειτουργοί, μὲ δεδομένη τὴν ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὸ βαλανεῖο. Σχετικὰ μὲ τὴν ἄσκηση τῆς ἰατρικῆς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σημειώνουμε ὅτι στὴν Ἀλεξάνδρεια π.χ., τὸ 467, κτίσθηκαν δύο μεγάλα βαλανεῖα, τὸ «Ὑγεία» καὶ τὸ «Ἴασις», κοντὰ στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Ἀπὸ τὶς ὀνομασίες αὐτὲς θεωροῦμε ὅτι τὸ ἕνα θὰ προοριζόταν γιὰ τοὺς ὑγιεῖς καὶ τὸ ἄλλο γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς[51]. Ἐπίσης, στὶς αἰτιάσεις κατὰ τοῦ Διοσκόρου, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, πρεσβύτερος Ἀθανάσιος, ἀναφέρει, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος «... ὑπὸ τοὺς περιβόλους τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας, ὃ καὶ δημόσιον ἔχει λουτρὸν πρὸς τὸ θεραπείας ...», δὲν τοῦ ἐπέτρεψε «... μήτε τὸ δημόσιον λουτρὸν λούειν, μήτε ἄρτον πέμπεσθαι ...»[52]. Ἡ ἰατρική, πρὶν ἀπὸ τὴν ὀργάνωση νοσοκομείων, ἀσκοῦνταν ἰδιωτικὰ ἢ στὰ βαλανεῖα. Ἂς διαχωρίσουμε ἀκόμη ὅτι οἱ πλούσιοι εἶχαν ἰδιωτικὰ λουτρὰ στὰ σπίτια τους, καθὼς καὶ ὅτι δὲν ὑφίσταντο οἱ κατ' οἶκον ἐπισκέψεις ἰατρῶν. Τὰ ἀρχαῖα λουτρὰ σταδιακὰ ἐξαφανίσθηκαν καὶ τὴ θέση τους κατέλαβαν χριστιανικὰ ἱδρύματα, ἀρχικὰ ἴσως μονοφυσιτικά, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονταν «*διακονίαι*»[53],

---

50. Ἀρ. Χρ. Εὐτυχιάδου, *Ἡ ἄσκησις τῆς Βυζαντινῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης καὶ κοινωνικαὶ ἐφαρμογαὶ αὐτῆς κατὰ σχετικὰς διατάξεις*, Ἀθῆναι 1983, 24, 81, 92.

51. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 500-501.

52. Mansi 6, 1025.

53. Δ. Ι. Κωνσταντέλλου, *Βυζαντινὴ Φιλανθρωπία καὶ κοινωνικὴ πρόνοια*, 143-145. Κωνσταντίνας Μέντζου-Μεϊμάρη, *ὅπ. παρ.*, 249-250.

καὶ τὸ ἔργο τους, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ἦταν ἡ προσφορὰ λουτρῶν στοὺς ἀπόρους καὶ τοὺς ἀσθενεῖς. Εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου, ὅπως ἀργότερα καὶ οἱ μονοφυσίτες, προώθησαν τὰ ἔργα φιλανθρωπίας, μὲ σκοπὸ νὰ προσεταιρισθοῦν τὸ λαό[54]. Ἂς θυμηθοῦμε ἐπίσης ὅτι ἀπὸ τὸν ΣΤ΄ αἰ. τὰ μοναστικὰ κέντρα ἄρχισαν νὰ κτίζουν καὶ νὰ συντηροῦν μικρὰ βαλανεῖα, στὰ ὁποῖα γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν προσκυνητῶν ἐργάζονταν μοναχοί[55]. Γεγονὸς εἶναι ὅτι στὰ πλαίσια τῆς γενικῆς ἀνοικοδόμησης τῆς χριστιανικῆς «πόλης», ἐκτὸς ἀπὸ ἐκκλησίες, μαρτυροῦνται καὶ ἐκκλησιαστικὰ λουτρὰ ἐποπτευόμενα ἀπὸ ἐπισκόπους[56].

Στὰ βαλανεῖα συγκεντρώνονταν ἀσθενεῖς ἀλλὰ καὶ ξένοι, ἀνάπηροι, δύσμορφοι, ἐπαῖτες, ἀναξιοπαθοῦντες γενικά. Ἡ ἔννοια τοῦ «πάσχοντος» μέλους τῆς κοινωνίας ἐπικεντρώνεται σὲ τρεῖς συχνὰ ἐπικαλυπτόμενες κατηγορίες: τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς φτωχοὺς (γέροντες, χῆρες, ὀρφανὰ κ.λπ.) καὶ τοὺς ξένους - προσκυνητές[57]. Ἡ Ἐκκλησία, παροῦσα στὶς ἀνάγκες τοῦ ποιμνίου της, ἐκφράζει ἔμπρακτα τὴν κοινωνική της ἀντίληψη, τὴ φιλανθρωπία, φροντίζοντας γι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ παραβαλανεῖς διέτρεχαν τὴν πόλη, συνέλεγαν τοὺς ἀσθενεῖς, κυρίως σὲ περιόδους λοιμῶν, τότε ποὺ αὐξάνονταν δραματικά, καὶ τοὺς μετέφεραν στὰ βαλανεῖα καὶ ἀργότερα στὰ νοσοκομεῖα. Δὲν εἶναι αὐθαίρετη στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ σύνδεσή τους μὲ τοὺς «*παραπέμποντας*»[58], αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ ἦσαν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν εὕρεση τῶν ἀσθενῶν καὶ τὴ μεταφορά τους στὴ Βασιλειάδα. Ἀλλὰ καὶ στὴ Δύση ὁ ἐπίσκοπος Masona στὴ Merida τῆς Βησιγοτθικῆς Ἱσπανίας χρησιμοποιεῖ τὴν ἴδια μέθοδο γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἀσθενῶν στὸ νοσοκομεῖο του[59]. Ὁ Μέγας Βασίλειος τοὺς ἀποδίδει ἴση ἀξία, ὅπως καὶ στὸ λοιπὸ νοσηλευτικὸ προσωπικό, ἂν καὶ τὰ καθήκοντά τους ἦσαν τόσο ταπεινά. Οἱ παραβαλανεῖς μερικὲς φορὲς παρομοιάζονται καὶ μὲ τοὺς «*deputati*» τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, δηλαδή, τοὺς ἐπιφορτισμένους μὲ τὴν περισυλλογὴ καὶ σωτηρία τῶν τραυματιῶν τοῦ πολέμου[60]. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς νεκρούς, ἰδιαίτερα τοὺς ξένους, μεριμνοῦσαν οἱ παραβαλανεῖς. Ἂν μάλιστα οἱ ταφὲς γίνονταν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, ὅπως στὰ μεταγενέστερα χρό-

---

54. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 97-100.

55. Ὅμοια, xxxiii, 97, 99, 168, 172-173.

56. Averil Cameron, *ὅπ. παρ.*, 199.

57. Ἀναστασίας Παπαδία-Λάλα, *Εὐαγῆ καὶ Νοσοκομειακὰ Ἱδρύματα στὴ Βενετοκρατούμενη Κρήτη*, Βενετία 1996, 18.

58. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Ἐπιστολαί*, PG 32, 488. Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, *ὅπ. παρ.*, 146.

59. Pauli Emeritani Diaconi, *De vita Patrum Emeritensium*, PL 80, 139. A. Philipsborn, *ὅπ. παρ.*, 189. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 205.

60. A. Philipsborn, *ὅπ. παρ.*, 189.

νια, πάλι οἱ παραβαλανεῖς ἀναλάμβαναν αὐτὸ τὸ ἄχαρο καὶ ἐπικίνδυνο συγχρόνως ἔργο. Ἄλλωστε ποιὸς ἄλλος θὰ δεχόταν νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ νεκρὸ σῶμα ἑνὸς πανώβλητου ἢ ἑνὸς λωβοῦ; Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔγκειται ἡ τόλμη τῶν παραβαλανέων καὶ τὸ ἔνθερμο φρόνημά τους νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἐκκλησία μέσα ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις φιλανθρωπίας. Ἀπὸ τὴ διαπραγμάτευσή μας δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παραλείψουμε νὰ συσχετίσουμε τοὺς παραβαλανεῖς μὲ τοὺς *pizzicamorti*, τοὺς νεκροθάφτες[61] (pizzicare= κεντῶ, τσιμπῶ), αὐτοὺς δηλαδὴ τοὺς παράτολμους ἀνθρώπους ποὺ συνέλεγαν, μετέφεραν καὶ ἔθαβαν τοὺς πανωβλήτους στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια. Φαίνεται ὅτι ἡ λέξη *μόρτης* ἔχει τὴ ρίζα της ἀπὸ αὐτούς[62], ὅπως καὶ ἀπὸ τοὺς *beccamorti* (beccare= ραμφίζω, τσιμπῶ, καὶ becco= ράμφος, σκαπτικὸ ἐργαλεῖο). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἀκόμη ἡ σύνδεση τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν μὲ τὸ λιμάνι, οἱ ὁποῖοι, ὅπως καὶ οἱ παραβαλανεῖς, συγχέονται μὲ τοὺς ναῦτες, ἀλλὰ καὶ ἡ ροπή τους πρὸς τὶς ταραχές.

Θεωροῦμε ἐπίσης χρήσιμη μία ἀναφορὰ στὴ φοβερὴ ἐκείνη ἀσθένεια, τὴ λώβη (λέπρα), ἀφοῦ ἕνας λοιμὸς ἦταν βέβαια θανατηφόρος, πολλὲς φορὲς καταστρεπτικὸς γιὰ μεγάλους ἀριθμοὺς τοῦ πληθυσμοῦ στὸ χῶρο ὅπου ἔπληττε, ἰδιαίτερα τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἐνῶ ἡ λώβη δὲν ἀποτελοῦσε ἐπιδημικὴ ἀσθένεια καὶ ὡς «Δαμόκλειος σπάθη» ἀπειλοῦσε κάθε ἄνθρωπο. Ἡ κοινωνία ἔθετε στὸ περιθώριο[63] ὅσους χαρακτηρίζονταν «*λωβοί*», ἂν καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ὅρο αὐτὸ ὑποκρύπτονταν διάφορες ἀσθένειες[64]. Ἄλλωστε τὸ ὄνομα «*ἱερὰ νόσος*», τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται στὴ λώβη, χαρακτηρίζει ἐπίσης τὴν ἐπιληψία ἢ καὶ τὴν τρέλα. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ συγχέονταν οἱ ἀσθένειες, οἱ ὁποῖες ὀνομάζονταν λώβη, αὐξανόταν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σχετικὰ χαρακτηρισμένων ἀσθενῶν καὶ ἀκολουθοῦσε ἡ περιθωριοποίησή τους, συχνὰ σὲ ὁλόκληρες ἀποικίες λωβῶν. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονὸς τῆς λειτουργίας μεγάλου ἀριθμοῦ λωβοτροφείων σὲ ὁλόκληρη τὴν αὐτοκρατορία, τὶς συνεχεῖς ἐκκλήσεις τῶν Πατέρων γιὰ τὴν περίθαλψη καὶ τὴ φροντίδα τῶν λωβῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς

---

61. Χρύσας Α. Μαλτέζου, «Στοιχεῖα γιὰ τὴν πανώλη τοῦ 1687/1688 στὴν Πελοπόννησο. (Ἡ Ἐκστρατεία τοῦ Morosini καὶ τὸ "Regno di Morea"», *Γ΄ Συμπόσιο Ἱστορίας καὶ Τέχνης* - (20-22 Ἰουλίου 1990), Ἀθήνα 1998, 171-172, σημ. 27.

62. Πρβλ. Κ. Π. Κωστῆ, *Στὸν καιρὸ τῆς Πανώλης. Εἰκόνες ἀπὸ τὶς κοινωνίες τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, 14ος - 19ος αἰώνας*, Ἡράκλειο 1995, 381.

63. Πρβλ. Ἀρ. Χρ. Εὐτυχιάδου, *ὅπ. παρ.*, 47. Πρακτικὰ Συνεδρίου, Conclusions: Immunology, Epidemiology and social aspects of Leprosy, 28.5/1.6.1984, *Pontificiae Academiae Scientiarum documenta* 10, Vaticano MCMLXXXIV.

64. Γ. Πεντόγαλου, «Οἱ Περιθωριακοὶ στὸ Βυζάντιο. Λεπροὶ - Ἀνίατοι - Ἀνάπηροι», *Οἱ Περιθωριακοὶ στὸ Βυζάντιο*, Ἀθήνα 1993, 156, 160 κ. ἑξ.

ἀσθένειας[65]. Θεωρεῖται μάλιστα ὅτι καὶ ἡ ἀρχικὴ ἰδέα γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς Βασιλειάδας ὀφείλεται στὴν ἀνάγκη ἀνακούφισης τῶν προσβλημένων ἀπὸ τὴ φοβερὴ αὐτὴ ἀσθένεια[66], ἐνῶ εἶναι ἐπιβεβαιωμένο ὅτι τὸ ἵδρυμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο νοσοκομεῖο τοῦ εἴδους. Στὴν Ἀλεξάνδρεια ἡ μέριμνα γιὰ τοὺς λωβοὺς ἦταν μεγάλη. Μέσα στὴν πόλη ὑπῆρχε πτωχεῖο γι' αὐτούς, διώροφο, τὸ ὁποῖο φιλοξενοῦσε στὸ ἰσόγειο ἄνδρες καὶ στὸ ἀνώγειο γυναῖκες[67]. Ἀλλὰ καὶ σχετικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα (ξενῶνες) φαίνεται ὅτι λειτουργοῦσαν στὴν πόλη, ἀφοῦ σὲ ἕνα τέτοιο, «τῶν λελωβημένων», εἶχε φυλακίσει ὁ Ἀλεξανδρείας Διόσκορος τὸν διάκονο Ἰσχυρίωνα[68]. Χρειάζεται ἰδιαίτερα νὰ σημειώσουμε τὴν ὕπαρξη λουτρῶν γιὰ λωβούς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ λειτουργία λωβοκομείων[69]. Ἡ ἀποκρουστικὴ ὄψη τῆς ἀσθένειας, τὰ φοβερὰ συμπτώματά της καὶ ἡ ἰδιαίτερα ἐπιμελημένη φροντίδα τῶν πασχόντων μᾶς ὠθοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅσοι, ὅπως οἱ παραβαλανεῖς, ἀσχολοῦνταν μὲ αὐτοὺς τοὺς ἀσθενεῖς χρειάζονταν νὰ εἶναι ὁπλισμένοι μὲ ὑπομονὴ καὶ ἀλτρουϊσμό. Καὶ πάλι, λοιπόν, τονίζουμε τὴ σημασία τῆς Ἐκκλησίας στὴ δημιουργία φιλάνθρωπης συνείδησης[70].

Τὸ ἐρώτημα ποὺ τέθηκε, ἂν δηλαδὴ οἱ παραβαλανεῖς ἐργάζονταν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βαλανεῖα καὶ μέσα σὲ νοσοκομεῖα[71], εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον. Στὸ σημεῖο αὐτὸ χρειάζεται νὰ ὑπογραμμισθεῖ ὅτι ἡ λειτουργία νοσοκομείου[72] ὀργανωμένου, μὲ ἰατρικὸ προσωπικό, ἀνάγεται στὸν Δ΄ αἰ. καὶ μέχρι τὸν ΣΤ΄ αἰ. θεωροῦνταν ἀπὸ τὴ

---

65. Βλ. ἐνδεικτικὰ Ἀρ. Π. Κούζη, «Δύο θεραπευτικαὶ ὁδηγίαι τοῦ Μαγιστριανοῦ "περὶ θεραπείας λεπρῶν" κατὰ τὸν ἑλληνικὸν κώδικα XLV τῆς Βιέννης», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* Η΄ (1931) 812 - 815. A. Philipsborn, «Ἱερὰ Νόσος und die Spezial-Anstalt des Pantokrator-Krankenhauses», *Byzantion* 33 (1963) 223-230.

66. Κωνσταντίνας Μέντζου - Μεϊμάρη, *ὅπ. παρ.*, 261. Δ. Ι. Κωνσταντέλλου, *ὅπ. παρ.*, σ. 218. Γ. Πεντόγαλου, *ὅπ. παρ.*, 165. Πρβλ. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Ἀνθολογία πηγῶν Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (Α΄ - ΙΑ΄ Αἰ.)*, 478. Π. Χ. Δημητροπούλου, *ὅπ. παρ.*, 149. Ἀρ. Χρ. Εὐτυχιάδου, *ὅπ. παρ.*, 88-89.

67. Παλλαδίου Ἑλενουπόλεως, *Λαυσαϊκὴ Ἱστορία*, PG 34, 1018-1019. Πρβλ. *Ὅμοια*, 1072-1076. Κωνσταντίνας Μέντζου - Μεϊμάρη, *ὅπ. παρ.*, 292.

68. Mansi 6, 1017.

69. Κωνσταντίνας Μέντζου - Μεϊμάρη, *ὅπ. παρ.*, 306, 308. Ἀφέντρας Μουτζάλη, «Μέριμνα γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὰ ἄτομα μὲ εἰδικὲς ἀνάγκες στὸ Βυζάντιο», *Materia Medica Greca* 18/3 (1990) 245.

70. Δ. Ι. Κωνσταντέλλου, *ὅπ. παρ.*, 239.

71. A. Philipsborn, «La Compagnie d' Ambulanciers "Parabalani" d' Alexandrie», 188.

72. Βλ. σχετικὰ Γ. Ἐμμ. Παρθενιάδη, *Ἐξέλιξις τῆς νοσοκομειακῆς ἰδέας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἕως τῶν ἡμερῶν μας*, Ἀλεξάνδρεια 1959.

βυζαντινὴ κοινωνία ἕνα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς πόλης[73]. Ἂς διευκρινήσουμε ὅμως ὅτι δὲν ὑφίσταται πλήρης διάκριση λαϊκῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἱδρυμάτων, ἀφοῦ οἱ δικαιοδοσίες τῶν λειτουργιῶν τους ἀλληλοσυμπληρώνονται. Θὰ πρέπει, λοιπόν, στατιστικά, νὰ διερευνήσουμε, ἐὰν ὁ ἀριθμὸς τῶν 500 ἢ 600 παραβαλανέων ἢ καὶ περισσοτέρων πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ νόμου τοῦ 416 μ.Χ., ἀντιστοιχεῖ σὲ τοὐλάχιστον 1200 κλίνες νοσοκομείων τῆς Ἀλεξανδρείας. Μία τέτοια θεωρία δύσκολα μπορεῖ νὰ γίνει ἀποδεκτή, ἐνῶ ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν παραβαλανέων δικαιολογεῖται, ἀφοῦ καὶ σὲ μεταγενέστερες ἐποχές, σὲ ἔξαρση πανώλους, «οἱ ... θάπτοντες οὐκ ἤρκουν ἐς τὰς ταφάς»[74]. Παράλληλα, ἡ ὀνομασία «ὑπουργοί», ὅπως ὀνομάζονται οἱ νοσοκόμοι στὸ Βυζάντιο, ἡ ὁποία καταχωρεῖται σὲ πάπυρο τῆς ἐποχῆς καὶ σχετίζεται μὲ νοσοκομεῖο[75], δὲν συνδέεται ἀπαραίτητα μὲ τοὺς παραβαλανεῖς.

Ἀξιοσημείωτο στοιχεῖο τῆς πορείας τους εἶναι ὅτι πουθενὰ δὲν ἀναφέρεται ἐξάρτησή τους ἀπὸ τοὺς διευθυντὲς ἢ τοὺς ἄλλους ὑπεύθυνους τῶν νοσηλευτικῶν κέντρων. Ἀνώτερη ἀρχὴ τῶν διευθυντῶν καὶ τῶν νοσηλευτικῶν κέντρων μετὰ τὴν Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, βέβαια, εἶναι ὁ τοπικὸς ἐπίσκοπος[76], στὸν ὁποῖο ὅμως ἀπευθείας ἀναφέρονταν οἱ παραβαλανεῖς, διαχωριζόμενοι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀπὸ τὰ κάθε εἴδους νοσηλευτικὰ ἱδρύματα. Ἂς μὴ λησμονήσουμε ὅμως τὴ σύνδεσή τους μὲ τοὺς παραπέμποντας, ἀφοῦ μόνο σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξηγηθεῖ ὁ μεγάλος ἀριθμός τους. Ὁ τοπικὸς ἐπίσκοπος, μὲ τὴν κοινωνικὴ ἀντίληψη ποὺ χαρακτηρίζει τὴν Ἐκκλησία, φρόντιζε, μέσω τῶν παραβαλανέων, οἱ ὁποῖοι περιέτρεχαν, σὲ βάρδιες, τὴν πόλη, νὰ διακομίζονται στὰ νοσηλευτικὰ κέντρα, βαλανεῖα ἢ καὶ νοσοκομεῖα, οἱ δυστυχεῖς ποὺ γέμιζαν τοὺς δρόμους, τὶς πλατεῖες, τὰ περίκλειστα τῶν λουτρῶν, τὶς στοὲς τῶν πόλεων. Μὲ τὴν ἐξήγηση αὐτὴ δικαιολογεῖται ἡ ἀντίδραση τῶν παραβαλανέων στὶς ἀπαγορεύσεις κυκλοφορίας, ἀφοῦ τὸ ἔργο τους τοὺς ὑποχρέωνε νὰ κυκλοφοροῦν συνεχῶς στὴν πόλη.

6. *Οἱ συντεχνίες λαϊκῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν καὶ οἱ παραβαλανεῖς.*

Οἱ παραβαλανεῖς, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀποτελοῦσαν μία συντεχνία λαϊκῶν στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἐκκλησιαστικὲς συντεχνίες θὰ πρέπει νὰ ἰδωθοῦν μέσα στὸ πλαίσιο τῶν συσσωματώσεων, οἱ ὁποῖες ὑφίστανται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ὀνομάζονταν ἑταιρεῖες ἢ ἀδελφότητες. Γνωστὲς ἀκό-

73. T.S.Miller, *ὅπ. παρ.*, 12-13, 27, 89-91.
74. Κ. Π. Κωστῆ, *ὅπ. παρ.*, 86.
75. Πρβλ. Κωνσταντίνας Μέντζου-Μεϊμάρη, *ὅπ. παρ.*, 298.
76. Ἀρ. Χρ. Εὐτυχιάδου, *ὅπ. παρ.*, 77. T.S.Miller, *ὅπ. παρ.*, xxxii, 132-133.

μη εἶναι οἱ ἑβραϊκὲς ὁμάδες τῶν Σαδδουκαίων, Φαρισαίων, Ἐσσαίων κ.λπ. Στὴ Ρώμη, οἱ στρατιῶτες ἑνώνονταν πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορα, σὲ Αὐγουστάλιους, Ἀντωνιάνιους, Ἀλεξανδρίνους κ.λπ.[77]. Οἱ ἑνώσεις αὐτὲς τῶν στρατιωτικῶν (*κολλήγια ἢ σχολαί, scolae*) εἶναι ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες, οἱ ὁποῖες ἦσαν ὀργανωμένες σύμφωνα μὲ τὸ βαθμὸ καὶ τὴν κοινὴ λατρεία τῶν μελῶν τους[78]. Ἀργότερα ἐμφανίζονται οἱ συντεχνίες τεχνιτῶν, ἐμπόρων, ἀλλὰ καὶ δούλων.

Ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια λοιπόν, ἴσως καὶ ὡς ἀπόρροια τῆς «πόλεως» τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων, ἔχουμε τὰ *collegia*, τὶς ἑνώσεις, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀλληλοβοήθεια τῶν κατοίκων τῶν πόλεων. Οἱ δυνατότητες τῶν ἐλεύθερων ἐπαγγελματιῶν νὰ ἑνωθοῦν ἦταν βέβαια πολὺ λίγες. Ἡ αἰτία κάποιας συνένωσης ἦταν κυρίως θρησκευτικὴ[79] καὶ δευτερευόντως ἐπαγγελματική. Ὁ σκοπὸς ἦταν ἡ κάλυψη τῶν βασικῶν ἀναγκῶν τῶν μελῶν. Στὶς ἀρχὲς τῶν κολλεγίων αὐτῶν συμπεριλαμβάνονταν ἡ παροχὴ δείπνων καὶ ἡ πρόνοια ταφῆς. Παράλληλα αὐτὰ ἀναλάμβαναν καὶ ἄλλες δημόσιες ὑπηρεσίες, ὅπως τὴν πυρόσβεση, τὴν ἀνέγερση κτηρίων καὶ τὶς θρησκευτικὲς τελετές. Εἶναι χαρακτηριστικὸ μάλιστα τῆς ἐποχῆς ὅτι συνενώνονται καὶ ὀργανώνονται ταπεινοὶ ἄνθρωποι, ἀκόμη καὶ δοῦλοι, μὲ ἱεραρχικὴ δομὴ καὶ πάτρωνες πλουσίους. Εἶναι γνωστοί μας οἱ ministri, σκλάβοι καὶ ἀπελεύθεροι, μέλη συλλόγων μὲ σκοπὸ τὴ λατρεία θεῶν καὶ ἡρώων[80].

Βέβαια πολλὲς φορές, οἱ ἑνώσεις αὐτὲς κηρύσσονταν παράνομες ἐξαιτίας τῆς καχυποψίας τῶν ἀρχῶν πρὸς τὶς κάθε εἴδους συσσωματώσεις. Ἄλλωστε καὶ οἱ χριστιανικὲς συγκεντρώσεις θεωρήθηκαν ὅτι ἐμπίμπτουν στὴ γενικὴ ἀπαγόρευση[81]. Ὅμως τὸ συλλογικό, συντεχνιακὸ πνεῦμα εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀνθεῖ, ἔστω καὶ ἀσφυκτικὰ ἐλεγχόμενο ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐξουσία. Σταδιακὰ οἱ συνενώσεις ἔγιναν κλειστές, μὲ καθορισμένο ἀριθμὸ μελῶν καὶ αὐστηρὰ ὀργανωμένες. Ἀπαγορευόταν στὰ μέλη τους ἡ ἀλλαγὴ ἐπαγγέλματος, ἴσχυε ἡ ὑποχρεωτικὴ κληρονομικότητα καὶ φορολογοῦνταν αὐστηρά. Στοὺς βιοτέχνες π.χ. ἦταν ἀπαγορευμένη ἡ ἀνάληψη κρατικῶν ἀξιωμάτων, ἡ εἴσοδος στὸ στρατὸ ἢ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑπηρεσία, κα-

---

77. G. Moroni, «Origine delle confraternite», *Dictionario di Erudizione Storico-Ecclesiastica*, τ. XVI, In Venezia MDCCCXLII, 118-120.

78. G. Alföldy, *Ἱστορία τῆς Ρωμαϊκῆς κοινωνίας*, μτφρ. Ἄγγ. Χανιώτης, Ἀθήνα 1992², 297.

79. M. Rostovtzeff, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, μτφρ. Β. Κάλφογλου, χ.τ. 1984, 301.

80. Ἀφροδίτης Καμάρα, *ὅπ. παρ.*, 102, σημ. 80.

81. P. Garnsey καὶ R. Saller, *Ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Οἰκονομία, κοινωνία καὶ πολιτισμός*, μτφρ. Β. Ι. Ἀναστασιάδης, Ἡράκλειο 1995, 220-221. G. Alföldy, *ὅπ. παρ.*, 236-237.

θὼς καὶ ἡ μετοικεσία στὴν ἐπαρχία[82]. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ πάλι φαίνεται ὅτι στὰ τέλη τοῦ Δ΄ αἰ. ὑπῆρχε κάποια ἰδιαίτερη φορολογικὴ μεταχείριση καὶ ὄχι πλήρης ἀτέλεια, γιὰ τοὺς κληρικοὺς ἐμπόρους, οἱ ὁποῖοι δροῦσαν ἀνεξάρτητα ἀπὸ συντεχνίες[83]. Φαίνεται ὅτι στὶς μεγάλες, πολυάνθρωπες πόλεις ἡ κατάσταση τῶν κατώτερων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν ἄσχημη, τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο χαμηλὸ καὶ μόνο μὲ τὴν ἀλληλοβοήθεια ἐπιτυγχάνονταν λύσεις στὰ σοβαρὰ προβλήματα τῆς καθημερινότητας.

Οἱ συντεχνίες λαϊκῶν, οἱ ὁποῖες ἐποπτεύονταν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, τὴν ἐποχὴ τῶν κατακομβῶν, εἶχαν ἔργο τους τὴ δοξολογία τοῦ Θεοῦ μὲ ὕμνους, τὰ ἔργα ἀγάπης καὶ εὐσπλαχνίας, τὶς κοινὲς συνεστιάσεις, «ἀγάπες», καὶ τὰ μνημόσυνα, ἐνῶ ἀργότερα φρόντιζαν καὶ γιὰ τὸ κτίσιμο ναῶν. Διέπονταν ἀπὸ συγκεκριμένες ἀρχές, εἶχαν ὁρισμένο ἀριθμὸ μελῶν καὶ φοροῦσαν ἁπλὰ ἀλλὰ ξεχωριστὰ ἐνδύματα, ἐνῶ ἐπικρατοῦσα ἄποψη εἶναι ὅτι ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος πρῶτος νομοθέτησε αὐτὲς τὶς χριστιανικὲς ἀδελφότητες - συντεχνίες[84].

α. Δεκανοί, lecticarii.

Μὲ τὸ ὄνομα *παραβαλανεῖς* ἀναφέρεται τὸ σωματεῖο στὴν Ἀλεξάνδρεια. Δὲν θὰ μπορούσαμε ὅμως νὰ παραθεωρήσουμε τὴν ἄποψη, κατὰ τὴν ὁποία συσχετίζονται καὶ συνδέονται μὲ τοὺς *δεκανούς*, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀλλοῦ[85] καὶ τὰ καθήκοντά τους προσομοιάζουν μὲ τὶς ὑπηρεσίες θυρωρῶν[86], κλητήρων, ὀργάνων ἐπιβολῆς τάξεως καὶ μεταφορέων ἀσθενῶν ἢ νεκρῶν[87].

Οἱ δεκανοὶ ταυτίζονται συχνὰ μὲ τοὺς *lecticarii* καὶ θεωρεῖται ὅτι ἡ συγκρότηση τῆς συντεχνίας τους ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (324 - 337), ἐνῶ στὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Ἀναστασίου (491 - 518) ὁ ἀριθμός τους στὴν πρωτεύουσα αὐξήθηκε ἀπὸ 950 σὲ 1100 μέλη[88]. Στὶς «Νεαρὲς»

---

82. Τοῦ ἰδίου, *ὅπ. παρ.*, 351-352.

83. Ἐλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη, *ὅπ. παρ.*, 42-43.

84. G. Moroni, *ὅπ. παρ.*, 119.

85. H. Achelis, *ὅπ. παρ.*, 675.

86. Γιὰ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ βλ. Βασιλικῆς Α. Λεονταρίτου, *ὅπ. παρ.*, 253-261.

87. Κωνσταντίνας Π. Μέντζου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῆς πρωίμου Βυζαντινῆς περιόδου. (Ἡ προσφορὰ τῶν ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ Συρίας Ἐπιγραφῶν καὶ Ἁγιολογικῶν Κειμένων)*, Ἐν Ἀθήναις 1975, 151-155. - Βασιλικῆς Α. Λεονταρίτου, *ὅπ. παρ.*, 147-160.

88. R. Schoell, *Corpus Juris Civilis*, τ. Γ΄, *Novellae*, Germany 1972[10], Nov. XLIII, 270 κ. ἑξ. A. Philipsborn, *ὅπ. παρ.*, 187. W. Schubart, *ὅπ. παρ.*, 99.

τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527 - 565) ἀναπαράγονται οἱ νόμοι ποὺ ἀφοροῦν στὰ «ἐργαστήρια τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» καὶ ἐκεῖ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀριθμό, τὸ διαχωρισμὸ ὀκτακοσίων, οἱ ὁποῖοι ἐποπτεύονταν ἀπὸ τοὺς ἐκδίκους[89] (λαϊκούς, διαχειριστὲς οἰκονομικῶν) καὶ τριακοσίων ἀπὸ τοὺς οἰκονόμους[90], τὰ προσόντα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν μελῶν, γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὸ κοινωνικὸ ἀγαθὸ τῆς δωρεὰν ταφῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι μάλιστα ἡ σύνδεσή τους μὲ τὶς *κανονικὲς* καὶ τὶς *ἀσκήτριες*[91] κατὰ τὴ διαδικασία τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν. Ἂν καὶ ἀρχικὰ οἱ δεκανοί, οἱ λεκτικάριοι, οἱ κανονικὲς καὶ οἱ ἀσκήτριες παρεῖχαν τὶς ὑπηρεσίες τους δωρεάν, ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο θεσπίσθηκε ἀμοιβὴ γι' αὐτές[92]. Ἀργότερα ὁ Ἰουστινιανός, ἀφοῦ κατέταξε τὰ μέλη τῆς συντεχνίας σὲ δύο ὁμάδες, ἐπέτρεψε τὶς ἀμοιβές[93], οἱ ὁποῖες καταβάλλονταν τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ ξενοδόχου[94].

Ἡ ὀνομασία τῶν λεκτικαρίων προέρχεται ἀπὸ τὴ *lectica*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ λογιότερη λέξη τῆς *sandapila*, δηλαδὴ ἑνὸς εἴδους εὐτελοῦς φερέτρου, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὶς ταφὲς τῶν φτωχῶν καὶ τῶν ἀπόκληρων. Οἱ *sandapilarii* ἦσαν αὐτοὶ ποὺ φρόντιζαν τὰ τῆς ταφῆς στὴν ἀρχαία Ρώμη καὶ τὴ θέση τους, μετὰ τὸν Μεγάλο Κωνσταντῖνο, κατέλαβαν οἱ λεκτικάριοι. Ἀντίθετα οἱ δεκανοί, ἐκτὸς ἀπὸ θυρωροί, κλητῆρες καὶ ἀστυνομικὰ ὄργανα, συγκροτοῦσαν τὴ συνοδεία κατὰ τὴν ἐκφορά[95]. Τὰ καθήκοντά τους αὐτὰ ἐξηγοῦν καὶ τὸ μεγάλο ἀριθμό τους[96]. Παρακάτω, θὰ ἀναφερθοῦμε ἐπίσης καὶ στὴ δράση τους ὡς ὀργάνων ἐπιβολῆς τάξεως.

Γεγονός, τὸ ὁποῖο χρειάζεται νὰ ὑπομνησθεῖ, παραμένει ἡ μισθοδοσία αὐτῆς τῆς ὁμάδας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία κυρίως[97]. Παρόλα αὐτὰ ὅμως, δὲν ἔχου-

---

89. Γιὰ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ βλ. Βασιλικῆς Α. Λεονταρίτου, *ὅπ. παρ.*, 197-213.

90. Ὅμοια, 352-435.

91. Πρβλ. «... καὶ τῆς τιμίας αὐτῶν ἐκφορᾶς προενόησεν, καὶ τοὺς εἰς τοῦτο διακονουμένους εὐαγεῖς δεκανοὺς καὶ τὰς εὐλαβεστάτας κανονικὰς παραμυθείαν ἔχειν ἐκ τῶν ἑαυτῆς διετύπωσεν πραγμάτων, ...» (Ἔφεσος, 531-537 μ. Χ.) (H. Grégoire, *Recueil des Inscriptions Grecques Chretiennes d' Asie Mineure*, φ. I, Amsterdam 1968, 36, ὅπου καὶ ἀναφορὰ στὰ σχετικὰ ἀξιώματα).

92. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀμοιβὲς πρβλ. H. Leclerq, «Mort», *Dictionnaire d' Archeologie Chretienne et de Liturgie* 12 (1935) 51.

93. Ἐλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη, *ὅπ. παρ.*, 58-59.

94. R. Schoell, *ὅπ. παρ.*, Nov. LIX, 318 κ. ἑξ. Πρβλ. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 130, 135, 169 - 170.

95. Γενικὰ γιὰ τὴν ταφὴ καὶ τὴν ἐκφορὰ βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, «Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἁγιολογικῶν πηγῶν», *ΕΕΒΣ* 20 (1950) 129 κ. ἑξ., ἰδιαίτερα 133-135.

96. G. B. De Rossi, *La Roma Sotterranea Cristiana*, τ. III, Frankfurt/Main 1966², 541-542. Πρβλ. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 130-131.

97. Βασιλικῆς Α. Λεονταρίτου, *ὅπ. παρ.*, 152-153.

με κανενὸς εἴδους πληροφόρηση γιὰ τὴν ἐκκλησιαστική τους κατάσταση, οὔτε καὶ γιὰ τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ὄφειλαν νὰ ἔχουν, γιὰ νὰ ἀναλάβουν τὰ καθήκοντά τους. Γνωρίζουμε ὅμως, μὲ βεβαιότητα, ὅτι ἡ συντεχνία τους διεπόταν ἀπὸ κάποια ἱεραρχικὴ δομή, ἀφοῦ ὑφίστανται «primatus»[98] καὶ «ἀρχιδεκανός»[99]. Ἂν καὶ γενικὰ τυγχάνουν τῶν φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ συμπέρασμά μας εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ λαϊκῶν στὴν ὑπηρεσία της. Ἐνδιαφέρον στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους, –ἐνδεχομένως καὶ τῶν παραβαλανέων– ἀποτελεῖ ἡ πληροφορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸν ΣΤ΄ αἰ. στὴν Αἴγυπτο ὑπηρετοῦσαν στὴν κρατικὴ διοίκηση[100], ἐνῶ ἀργότερα ἐμφανίζονται ὡς ἀνακτορικοὶ ὑπάλληλοι[101].

Γιὰ τὶς κανονικὲς καὶ τὶς ἀσκήτριες γνωρίζουμε ὅτι ἀποτελοῦσαν ὁμάδες γυναικῶν, οἱ ὁποῖες ἀντιδιαστέλλονταν ἀπὸ τὶς μοναχές. Συνοψίζοντας, θὰ ὁρίζαμε, σχετικὰ μὲ τὴ διαδικασία τῆς ταφῆς, ὅτι ἀφότου οἱ κοπιᾶτες ἔσκαβαν τὸν τάφο, οἱ λεκτικάριοι σήκωναν τὸ φέρετρο, σὲ πομπὴ ἀκολουθοῦσαν οἱ δεκανοὶ καὶ οἱ κανονικὲς συνοδεύοντας τὴ σωρό, ἐνῶ οἱ ἀσκήτριες ἔψαλλαν.

6. Κοπιᾶτες, fossores.

Οἱ δεκανοί, οἱ λεκτικάριοι καὶ οἱ παραβαλανεῖς ἀντιδιαστέλλονται ἀπὸ τοὺς «*κοπιάτας*»[102]. Στὴν ἀρχαία Ρώμη ὑπῆρχαν οἱ «*fossores*», «*fossarii*», οἱ ὁποῖοι ἐκτελοῦσαν μόνον καθήκοντα νεκροθαπτῶν καὶ εἶναι ἰδιαίτερα γνωστοί μας ἀπὸ τὴ διάνοιξη τῶν κατακομβῶν τῆς Ρώμης. Στὴν Κωνσταντινούπολη μεταφράσθηκαν κοπιᾶται (αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι ἔσκαβαν τοὺς τάφους). Ἀπὸ τὴ θέση τους στὰ νομικὰ κείμενα φαίνεται ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν συντεχνία, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐξηρτᾶτο ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ἐνδέχεται μόνον σὲ περιόδους ἀνάγκης ἡ Ἐκκλησία νὰ προσέφευγε στὶς ὑπηρεσίες τους καὶ τότε νὰ θεωροῦνταν ὅτι κατέχουν κάποιον κατώτερο βαθμὸ ἱερωσύνης. Γενικὰ ὅμως θεωροῦνται λαϊκοί, οἱ ὁποῖοι τυγχάνουν τῶν φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδὴ ἐργάζονται γι' αὐτήν. Στὴ Δύση, ἐμφανίζονται στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας προκειμένου νὰ στηρίξουν τὴν ἀνάρρηση στὸ θρόνο τῆς Ρώμης τοῦ πάπα Δάμασου (366-384), ὁπότε ἐξαιτίας τῶν ταραχῶν, στὶς ὁποῖες πρωταγωνίστησαν, ὀνομάσθηκαν *arenarii* καὶ

98. Ὅμοια, 155.

99. Κωνσταντίνας Π. Μέντζου, ὅπ. παρ., 151.

100. Ὅμοια, 152.

101. Βασιλικῆς Α. Λεονταρίτου, ὅπ. παρ., 157-158.

102. H. Leclerq, «Parabalani», ὅπ. παρ., 1577. Βασιλικῆς Α. Λεονταρίτου, ὅπ. παρ., 148 κ. ἑξ.

quadrigarii. Τελικά, σταδιακὰ ἐξαφανίσθηκαν, ἀφοῦ ἀφομοιώθηκαν μὲ τοὺς ὑπόλοιπους χειρώνακτες[103].

γ. Φιλόπονοι, σπουδαῖοι.

Στὴν Ἀλεξάνδρεια, τὸν ΣΤ΄ αἰ. περίπου, ὀνομάζονταν φιλόπονοι καὶ ταυτίζονταν μὲ τοὺς παραβαλανεῖς[104] ἐκεῖνοι ποὺ ὡς ἔργο τους εἶχαν τὴ συλλογὴ τῶν ἀπόρων ἀσθενῶν καὶ τὴ μεταφορά τους σὲ νοσοκομεῖα. Οἱ φιλόπονοι τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀποτελοῦσαν τὸ ἀντίστοιχο τῶν *σπουδαίων* μοναχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Μονοφυσίτες, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, διατηροῦσαν τὶς παραδόσεις τῶν μοναχῶν τῆς Ἀνατολῆς, ταγμένοι στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀσθενούντων μελῶν τῆς πόλης. Ἐμφανίζονται στὸ τέλος τοῦ Ε΄ αἰ. καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ ΣΤ΄ αἰ., ἀναφέρονται ὡς ἄγαμοι ἀσκητές, ἀφιερωμένοι σὲ πράξεις φιλανθρωπίας γιὰ τοὺς πτωχούς, ἀποτελοῦντες τὴ «δύναμιν τῶν ἀσθενῶν», σύμφωνα μὲ τὸν Σωφρόνιο Ἱεροσολύμων[105]. Χαρακτηριστικό τους, ὅπως καὶ τῶν παραβαλανέων, ἦταν τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαίτημα, καθὼς καὶ ἡ μὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὰ νοσηλευτικὰ ἱδρύματα τῆς πόλης, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο. Ὀργανωμένοι σὲ συντεχνία, κατὰ τὰ λαϊκὰ πρότυπα, μὲ μόνο ἔργο, ὅπως προαναφέρθηκε, τὴ μεταφορὰ τῶν ἀσθενῶν στὰ νοσηλευτικὰ κέντρα ἢ καὶ στὶς *διακονίας*, ἀποτελοῦσαν ἰσχυρὴ ὁμάδα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν Ζ΄ αἰ.[106], ἐμφανίζεται μία τέτοια ὁμάδα, ἡ ὁποία ἐπίσης μεμφόταν τὴν κοσμικὴ ἰατρική[107], ὁδηγώντας μας στὸ συμπέρασμα ὅτι ὑφίσταται πλήρης διάκριση αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ ὀργανωμένο πλέον νοσοκομεῖο τῆς ἐποχῆς[108].

δ. Διακόνισσες.

Στὰ νομοθετήματα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς παραβαλανεῖς ὁρίζεται ὅτι τὰ μέλη τῆς συντεχνίας ἦσαν ἀποκλειστικὰ ἄνδρες. Ἡ παρουσία γυναικῶν ἄλλωστε στοὺς

---

103. G. B. De Rossi, *ὅπ. παρ.*, 541 - 542. H. Leclerq, «Fossoyerurs», *Dictionnaire d' Archeologie Chretienne et de Liturgie* 5/2 (1923) 2083-2084. Κωνσταντίνας Π. Μέντζου, *ὅπ. παρ.*, 155-156.

104. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 204-205.

105. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Θαύματα τῶν ἁγίων Κύρου καὶ Ἰωάννου*, PG 87, 3432-3433, 3544.

106. Ἀφέντρας Μουτζάλη, *ὅπ. παρ.*, 241.

107. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴν ἄσκηση τῆς ἰατρικῆς μέσα ἀπὸ τὰ θαύματα ἢ τὴ μαγεία G. Vikan, «Art, Medicine, and Magic in early Byzantium», *DOP* 38 (1984) 65-86.

108. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 171-173.

δρόμους, σὲ συσσωματώσεις ἢ ἐπαγγέλματα δὲν ἦταν κοινωνικὰ ἀποδεκτή. Γυναῖκες, ἀφιερωμένες στὴ φροντίδα τοῦ «πλησίον» ἐμφανίζονται, ὅπως προαναφέρθηκε, ὡς κανονικὲς ἢ ἀσκήτριες. Γνωστὲς εἶναι βέβαια καὶ οἱ *διακόνισσες*, ἄγαμες ἢ χῆρες μὲ ἄψογο βίο, οἱ ὁποῖες ἀναγκαῖα ὑπηρετοῦσαν στὸ μυστήριο τῆς βάπτισης τῶν γυναικῶν ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκτέλεση ἔργων ἀγάπης[109].

Τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέραμε παραπάνω, ἀνῆκαν στὸν κατώτερο κλῆρο τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἄλλωστε ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἀφιερωμένοι στὴν ἄσκηση ἔργων εὐποιΐας. Ἐπίσης, ἤδη προσπαθήσαμε νὰ διευκρινήσουμε τὸ βαθμὸ ἱερωσύνης αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Γνωρίζοντας ὅμως ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπῆρχαν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς καὶ οἱ λεγόμενοι ἀσκητὲς τῶν πόλεων, οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὶς πόλεις μετὰ τὴν Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, δὲν ἀποκλείουμε τὴν ἄποψη τὰ μέλη τῶν «ἐκκλησιαστικῶν» συντεχνιῶν νὰ προέρχονταν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀσκητές, ἀποτελώντας ἕναν ἰδιότυπο κλῆρο[110]. Μία τέτοια ὑπόθεση μᾶς διευκολύνει στὴν ἑρμηνεία τοῦ προβλήματος, ἂν οἱ παραβαλανεῖς ἦσαν κατώτεροι κληρικοὶ ἢ ἁπλοὶ λαϊκοὶ στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἐπισκόπου. Ὅπως προαναφέραμε, στὸν Ἰουστινιάνειο κώδικα ἐμφανίζονται σὲ σχέση μὲ ἄλλους κληρικούς· ἀπὸ τὸ κείμενο ὅμως προκύπτει ὅτι πρόκειται γιὰ λαϊκούς. Μάλιστα ὁ J. Rougé[111], σχετικὰ μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ μαρτυρία τοῦ Σωκράτη γιὰ τὴν ὕπαρξη ξένων στὴν πόλη, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου, ὠθεῖται στὸ συμπέρασμα νὰ θεωρήσει ξένους τοὺς μοναχοὺς τῆς Νιτρίας, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν τὴν ἱερὴ ἡσυχία τους, γιὰ νὰ ἀπειλήσουν τὴν ἡσυχία τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀναρωτιέται, λοιπόν, μήπως ὁ Κύριλλος ὀνόμασε παραβαλανεῖς κάποιους ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς μοναχούς, ἐξομοιώνοντάς τους μὲ κληρικούς, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ ταγμένοι στὴν ὑπηρεσία τῶν πασχόντων, εὔκολα μεταβάλλονταν σὲ ὁμάδες κρούσης τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τὴ διάρκεια ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων. Ἂν καὶ ἀπὸ τὸ Θεοδοσιανὸ κώδικα διαχωρίζονται ἀπὸ τοὺς μοναχούς, ὅπως προαναφέραμε, ὁ συλλογισμὸς τοῦ

109. Δ. Ι. Κωνσταντέλλου, *Βυζαντινὴ Φιλανθρωπία καὶ κοινωνικὴ πρόνοια*, 141-142. Πρβλ. ἐνδεικτικὰ Εὐ. Θεοδώρου, «Διακόνισσα», *ΘΗΕ* 4 (1964) 1144-1151. Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συνέδριον (Ρόδος, 30.10 - 7.11.1988), *Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ περὶ χειροτονίας τῶν γυναικῶν*, Κατερίνη 1994. Κ. Ν. Γιοκαρίνη, *Ἡ Ἱερωσύνη τῶν Γυναικῶν στὸ πλαίσιο τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης*, Κατερίνη 1995.

110. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 346. Στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια, ἐπίσης δὲν διευκρινίζεται ἡ σχετικὴ ἰδιότητα κληρικῶν ἢ μοναχῶν. Πρβλ. Σ. Καρύδη - Π. Τζιβάρα, «Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Λαζάρου πόλεως Κέρκυρας καὶ ἡ Κοινότητα τῶν "ἀδυνάτων"», *Ἐῶα καὶ Ἑσπέρια* 2 (1994-1996) 91.

111. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 345.

J. Rougé δὲν φαίνεται ἐξωπραγματικός, ἀφοῦ τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ παραβαλανεῖς ἐξομοιώθηκαν λάθρα μὲ τοὺς ἱερωμένους. Παράλληλα ἂς θυμηθοῦμε ὅτι στὰ ἱδρύματα-«νοσοκομεῖα», ποὺ ἵδρυσε καὶ συντηροῦσε ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ νοσηλευτὲς ἦσαν ἐθελοντές, προερχόμενοι ἀπὸ τοὺς ἀσκητὲς τῶν πόλεων[112]. Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ἄποψη ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινούπολης στάθηκαν στὸ πλευρὸ τοῦ «φιλόπτωχου» Μακεδονίου, ὅταν ὁ πατριάρχης συμμάχησε μὲ τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς ἀσκητὲς τῆς πόλης, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐξαιρετικὰ λαοφιλεῖς, ἐπειδὴ ὑπηρετοῦσαν μὲ ἀνιδιοτέλεια καὶ αὐταπάρνηση τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς[113]. Ἀνάλογα παραδείγματα ἔχουμε καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας πρὶν ἀπὸ τὸ 451, ἐνῶ ἀργότερα σὲ κανένα νοσοκομεῖο δὲν ἐμφανίζονται νὰ ὑπηρετοῦν τέτοιοι ἀστικοὶ μοναχοὶ καὶ ἀσκητές. Μοναδικὸ ὑπόλειμμα αὐτῶν τῶν ἀσκητικῶν ὁμάδων τῶν πόλεων, συνδεμένο μὲ τὰ νοσοκομεῖα, παρέμειναν οἱ ἀσκήτριες, οἱ ὁποῖες ἦσαν ἀπαραίτητες γιὰ νὰ ψάλλουν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ταφῆς καὶ ἐνδεχομένως οἱ δεκανοὶ[114] ὡς θυρωροί.

7. *Ἡ παρουσία τῶν παραβαλανέων στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.*

Ἡ παρουσία τῶν παραβαλανέων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναφορά τους στὶς δύο νομικὲς κωδικοποιήσεις, εἶναι μᾶλλον φευγαλέα.

Συχνὰ φέρονται ἀναμιγμένοι στὰ γεγονότα τῆς Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου μὲ τὸ χαρακτήρα τῶν ταραχοποιῶν στοιχείων. Στὴν Ἔφεσο ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος ἔφθασε συνοδευόμενος ἀπὸ 50 ἐπισκόπους τῆς διοικητικῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἀλεξάνδρειας, πολλοὺς μοναχούς, παραβαλανεῖς καὶ ναῦτες δημιουργώντας κατ' ἀρχὴν θέμα νομιμότητας μιᾶς τέτοιας ἐκπροσώπησης[115]. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι, μαζὶ μὲ τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς ναῦτες, οἱ παραβαλανεῖς προπηλάκιζαν τοὺς Νεστοριανούς[116]. Γιὰ τὰ ἐπεισόδια αὐτά, τὸ 431, ὁ Νεστόριος παραπονέθηκε στὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄ (408 - 450)[117], χωρὶς ὅμως νὰ κατονομάσει τοὺς παρα-

---

112. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 28.

113. Ὅμοια, 104-105, 204.

114. Ὅμοια, 167-170.

115. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α΄*, Ἀθῆναι 1994², 611, 875.

116. Ἀδ. Ν. Διαμαντοπούλου, «Ἡ Γ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ», *Θεολογία* 10 (1932) 132, 204. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, «Φιλαρέτου Βαφείδου, Μητροπολίτου Ἡρακλείας, Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ οἱ ἀγῶνες αὐτοῦ κατὰ τοῦ Νεστορίου, Ἐν Θεσσαλονίκη 1932», Βιβλιοκρισία, *Θεολογία* 10 (1932) 279 - 280. Πρβλ. Mansi 6, 1273, 1277.

117. Mansi 6, 1232 - 1236.

βαλανεῖς, μίλησε ἁπλῶς γιὰ στρατιῶτες καὶ Αἰγυπτίους γενικά. Ἀμέσως ὁ Κύριλλος διαμαρτυρήθηκε[118] καὶ τελικὰ ὁ Θεοδόσιος ἀπέστειλε τὸν «κόμη τῶν θείων λαργιτιώνων» Ἰωάννη νὰ ἐρευνήσει σχετικά. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κύριλλος, σὲ ἐπιστολή του[119], ὁ Ἰωάννης «...κατέγνω τῶν τὰ τοιαῦτα πεφλυαρηκότων, οὐδὲν εὑρὼν ἀληθές».

Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου πληροφορούμεθα τὴ δράση τῶν παραβαλανέων. Ὁ Σελευκείας τῆς Ἰσαυρίας Βασίλειος διηγεῖται τὶς βιαιότητες, οἱ ὁποῖες διαπράχθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ληστρικῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου τὸ 449, ὅταν ὁ Ἀλεξανδρείας Διόσκορος προσπαθοῦσε πάση θυσίᾳ νὰ ἐπιβληθεῖ: «... Εἰσέτρεχον γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν στρατιῶται μετὰ ὅπλων, καὶ εἱστήκεισαν οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσουμᾶ, καὶ οἱ παραβαλανεῖς καὶ πλῆθος ἄλλο πολύ...»[120]. Καθίσταται φανερὸ ὅτι στὴν παροῦσα περίπτωση οἱ παραβαλανεῖς χρησιμοποιήθηκαν ὡς σῶμα πραιτωριανῶν τοῦ ἐπισκόπου, γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῶν ἀπόψεων τοῦ Διοσκόρου[121]. Δυστυχῶς ὅμως καὶ μετὰ τὴν Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ἐπιβεβαιώθηκαν οἱ φόβοι τῶν ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀκολούθησαν τὸν Διόσκορο, ἀφοῦ ἔγιναν πολλὲς ταραχές, μὲ πρωταγωνιστὲς τοὺς μοναχούς[122], στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα μεταξὺ Μονοφυσιτῶν καὶ Ὀρθοδόξων[123].

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, χρειάζεται νὰ διερευνήσουμε, ἐὰν τὰ καθήκοντα τῶν παραβαλανέων ἐκτείνονταν καὶ σὲ αὐτὰ τῶν ἀστυνομικῶν κλητήρων, ὅπως τῶν δεκανῶν. Ἀνατρέχοντας καὶ πάλι στὴ νομοθεσία, παρατηροῦμε ὅτι ἐνῶ γιὰ τοὺς παραβαλανεῖς καθορίζονται πλήρως τὰ καθήκοντά τους, ἀντίθετα σχετικὰ μὲ τοὺς δεκανοὺς ὑφίσταται ὁ προβληματικὸς διαχωρισμός τους στὶς δύο ὁμάδες, τὶς ὁποῖες προαναφέραμε. Οἱ παραβαλανεῖς δυστυχῶς, ἐξαιτίας τοῦ ἔνθερμου φρονήματός τους, ἀγωνίσθηκαν φανατικά, κατὰ τοῦ Νεστοριανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ

---

118. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62 - 1934)*, 340.

119. « Πολλαὶ καθ' ἡμῶν γεγόνασιν ἐκεῖσε διαβολαί, τοῦτο μέν, ὡς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἀκολουθησάντων ἡμῖν ἐκ τοῦ βαλανείου πολλῶν, τοῦτο δὲ ὡς κανονικῶν ἐξελθουσῶν ...» (Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐπιστολαί*, PG 77, 444-445).

120. Mansi 6, 828. Πρβλ. E. Schwartz, *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, τ. 2.1.1, Berolini et Lipsiae MDCCCCXXXIII, 179.

121. K. Baus - E. Ewig, *Die Reichskirche nach Konstantin dem Grossen. Die Kirche von Nikaia bis Chalkedon*, 1973, 119. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.*, 636.

122. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 207.

123. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ὅπ παρ., 414-415. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Ἀνθολογία Πηγῶν Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (Α΄ - ΙΑ΄Αἰ.)*, 530-531. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.*, 647, 660.

μεγαλεῖο τῆς πόλης τους[124], ἀκολουθώντας τὸν ἐπίσκοπό τους, συμπαρασυρόμενοι στὶς ἔριδες τῆς ἐποχῆς. Εἶναι γνωστὲς ἄλλωστε οἱ δυσκολίες, τὶς ὁποῖες ἀντιμετώπισε τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἔπρεπε νὰ ταχθεῖ μὲ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο μέρη, χωρὶς πάντοτε νὰ ἔχει σαφῆ γνώση καὶ κατανόηση τῶν θέσεων κάθε πλευρᾶς.

Τὸ σωματεῖο τῶν παραβαλανέων ἦταν ἐπιρρεπὲς σὲ βιαιότητες, ἀπὸ τὴ φύση του τολμηρὸ καὶ ριψοκίνδυνο. Σ' αὐτὸ ἀποδίδεται, συχνά, ἕνα ἀκόμη αἱματηρὸ γεγονός, ἂν καὶ ἀπὸ τὶς πηγὲς δὲν διευκρινίζεται ἡ συμμετοχή τους. Πρόκειται γιὰ τὴ δολοφονία τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσόφου Ὑπατίας τὸ 415[125], τὴν ὁποία διέπραξαν ὁ ὄχλος καὶ «ἄνδρες τὸ φρόνημα ἔνθερμοι, ὧν ἡγεῖτο Πέτρος τις ἀναγνώστης», ὅπως παραδίδει ὁ Σωκράτης[126].

Ἡ συμπερίληψη τῆς Ὑπατίας ἀνάμεσα στοὺς σημαντικότερους φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητας[127], οἱ διάφοροι συμβολισμοὶ στὸ πρόσωπό της, ὅπως ἡ πάλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου μὲ τὸ χριστιανισμό, καὶ ὁ ἐξωραϊσμός της ἀπὸ τὴ λογοτεχνία μὲ διάφορες ἀπόψεις, οἱ ὁποῖες τὴν ἐμφανίζουν ἀκόμη καὶ πρόδρομο τοῦ φεμινισμοῦ, κατέδειξαν ἀδρότερα τὴ δολοφονία της[128]. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζει ὁ συσχετισμός της μὲ τὴν Ἁγία Αἰκατερίνη, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο ἦσαν ἀλεξανδρινές, παρθένοι[129], ἀφιερωμένες στὴν πίστη καὶ τὰ ἰδεώδη τους[130]. Ἂν καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Σωκράτης ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ἀξιόπιστη πηγὴ[131] τῶν γεγονότων, δὲν πρέπει νὰ παραθεωρήσουμε καὶ τὶς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴ διδασκαλία της, τὶς ὁποῖες λαμβάνουμε ἀπὸ ἐπιστολὲς[132] τοῦ Κυρήνης (Πτολεμαΐδος) Συνεσίου , ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς μαθητές της[133]. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν

---

124. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 202-203.

125. E. Gibbon, *ὅπ. παρ.*, 130 - 131. A. Philipsborn, *ὅπ. παρ.*, 101.

126. Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*,768.

127. R. C. Bonnabeau Jr., «The School of Alexandria and the vascular system. The Circulation Near Miss», *Minnesota Medicine* 66 (1983) 100. Ἀπ. Καρπόζηλου, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. Α΄ (4ος - 7ος αἰ.), Ἀθήνα 1997, 97, 134-142.

128. Βλ. ἐνδεικτικὰ Maria Dzielska, *Ὑπατία ἡ Ἀλεξανδρινή*, μτφρ. Γ. Κουσουνέλος, Ἀθήνα 1997, 17-57, ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν πηγῶν.

129. Γιὰ τὴ ροπὴ αὐτή, ὡς ἰδεῶδες τῶν φιλοσοφικῶν κύκλων βλ. Polymnia Athanasiadi, «Persecution and responce in late paganism», *The Journal of Hellenic Studies* CXIII (1993) 10.

130. Maria Dzielska, *ὅπ. παρ.*, 34-35, σημ. 12.

131. Στὸ σημεῖο αὐτὸ χρειάζεται νὰ σημειωθεῖ ὅτι δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε στὶς μεταγενέστερες πηγές, ὅπως τὴ Σούδα.

132. Συνεσίου Κυρήνης, *Ἐπιστολαί* Ι΄, ΙΕ΄, ΙΣΤ΄, ΛΓ΄, Π΄, ΡΚΔ΄, ΡΝΓ΄, PG 66.

133. Πρβλ. Γ. Ι. Μαντζαρίδου, «Συνέσιος», *ΘΗΕ* 11 (1967) 565-571.

παρατηροῦμε τὶς σχέσεις Συνεσίου - Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου καὶ Ἰσιδώρου Πηλουσιώτη. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Ὑπατία ἐτιμᾶτο ὡς μαθηματικὸς ἐξ ἴσου ὅπως καὶ φιλόσοφος καὶ εἰδικευόταν στὴ γεωμετρία ὅπως καὶ στὴν ἀστρονομία[134]. Μάλιστα, ἂν καὶ ὑπάρχει ἡ ἄποψη ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διδασκαλίας της ψάλλονταν χριστιανικοὶ ὕμνοι, εἶναι βέβαιη ἡ ἀντιπάθειά της γιὰ τοὺς ἀμαθεῖς μοναχοὺς καὶ ἡ σχετικὴ λοιδορία αὐτῆς καὶ τῶν μαθητῶν της γι' αὐτούς[135]. Θεωροῦμε ὅτι τὰ γεγονότα τοῦ 415, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθοῦν καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρῖσμα[136]. Ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται διεξοδικὰ στὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα ὁδήγησαν στὸ αἱματηρὸ γεγονός, καὶ ἀσφαλῶς, ὡς φίλα προσκείμενος στοὺς Νοβατιανούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀσφαλῆ ἀπόσταση τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν θὰ εἶχε ἐνδοιασμοὺς νὰ ψέξει τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ἢ καὶ τοὺς παραβαλανεῖς[137]. Ἀντίθετα θεωρεῖ αἰτία τὴν ἐχθρικὴ διάθεση καὶ τὴν ἀδιαλλαξία τοῦ ἐπάρχου Ὀρέστη ἀπέναντι στὸν Κύριλλο. Ἀφορμὴ δόθηκε ἀπὸ τὴ διένεξη τοῦ ἱεράρχη μὲ τοὺς Ἑβραίους[138], ἡ ὁποία ὁδήγησε τελικὰ στὸ διωγμό τους ἀπὸ τὴν πόλη. Ὁ Κύριλλος προσπάθησε νὰ συνδιαλλαγεῖ μὲ τὸν Ὀρέστη καὶ ὅταν ἐκεῖνος ἀρνήθηκε, ὁ πατριάρχης κάλεσε ἀρωγοὺς τοὺς φανατικοὺς μοναχοὺς τῆς Νιτρίας[139]. Ὁ ἔπαρχος κατηγορήθηκε ὡς παγανιστής[140]. Οἱ διαμαρτυρίες του ὅτι εἶχε βαπτισθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν Ἀττικό, ὁ ὁποῖος ἐπρόσκειτο στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, δὲν κατεύνασαν τὰ πνεύματα. Ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἄλλωστε, ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἀποτελοῦσε ἐχθρικὸ πρόσωπο γιὰ τοὺς Ἀλεξανδρεῖς. Ὁ μοναχὸς Ἀμμώνιος ἐπιτέθηκε στὸν Ὀρέστη, χτυπώντας τον στὸ κεφάλι μὲ μία πέτρα, ἐπακολούθησε συμπλοκή, ὁ δράστης συνελήφθη καὶ καταδικάσθηκε σὲ βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα ἐπέφεραν τὸ θάνατό του[141]. Δυστυχῶς, ὁ Κύριλλος ἀνακήρυξε τὸν Ἀμμώνιο

134. Maria Dzielska, *ὅπ. παρ.*, 107-109, σχετικὰ καὶ μὲ τὴν παρότρυνση πρὸς τὸ Συνέσιο νὰ κατασκευάσει ἕναν ἀστρολάβο. Πρβλ. Συνεσίου Κυρήνης, *Ἐπιστολὴ* ΙΕ΄, *ὅπ. παρ.*, 1352.

135. Maria Dzielska, *ὅπ. παρ.*, 124, 119.

136. Γιὰ τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῶν μοναχῶν πρβλ. Averil Cameron, *ὅπ. παρ.*, 240-241, 283. Γιὰ τὸ κοινωνικὸ ὑπόβαθρο τῆς διαμάχης εἰδωλολατρίας (ἰδιαίτερα νεοπλατωνισμοῦ) - χριστιανισμοῦ πρβλ. Ἀφροδίτης Καμάρα, *ὅπ. παρ.*, 32-35.

137. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 284-285. Πρβλ. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 339.

138. Πρβλ. Ἀφροδίτης Καμάρα, *ὅπ. παρ.*, 28-29, 42, σημ. 10.

139. Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*, 760-765. Πρβλ. Averil Cameron, *ὅπ. παρ.*, 125, 137.

140. Γιὰ τὸν ἀντιπαγανισμὸ γενικὰ βλ. Ἀφροδίτης Καμάρα, *ὅπ. παρ.*, ὅπου καὶ ἡ σύγχρονη βιβλιογραφία.

141. Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*,765-768.

μάρτυρα καὶ ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιό του, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔλεγαν ὅτι δὲν μαρτύρησε πραγματικὰ γιὰ τὸ Χριστό[142].

Ὁ Σωκράτης λαμβάνει τὶς ὀρθὲς ἀποστάσεις ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἀποδίδοντας καὶ στὶς δύο πλευρὲς τὶς εὐθύνες ποὺ τοὺς ἀναλογοῦν. Προβάλλει ὅμως τὸ ἐρώτημα, ποιὰ ἦσαν τὰ βαθύτερα αἴτια αὐτῆς τῆς ἔχθρας. Δὲν θὰ ἦταν αὐθαίρετο, ἂν ὑποστηρίζαμε ὅτι ἀνεφύη κάποιου εἴδους σύγκρουση «Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας». Ὁ ἐκπρόσωπος μάλιστα τῆς Πολιτείας, ὁ Ὀρέστης, ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ μέλη τῆς ἄρχουσας τάξης. Παράλληλα καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Ὑπατίας φαίνεται ὅτι ὑποστήριζε τὴν παλαιὰ δομὴ τῆς civitas. Δημιουργήθηκαν, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, δύο κόμματα, τὸ ἐκκλησιαστικὸ καὶ τὸ πολιτικό. Ἡ Ὑπατία βέβαια ἀνῆκε στὸ πολιτικό, στὸ ὁποῖο ὅμως μετεῖχαν καὶ χριστιανοὶ τῆς ἀνώτερης τάξης[143]. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς διευκρινίζει ὅτι, γιὰ νὰ μειωθεῖ ἡ ἐπιρροὴ τῆς φιλοσόφου, ἄρχισε νὰ κυκλοφορεῖ ἡ συκοφαντία ὅτι ἐκείνη ἐμπόδιζε τὸν Ὀρέστη νὰ συνδιαλλαγεῖ μὲ τὸν Κύριλλο.

Μία ἡμέρα, λοιπόν, τοῦ Μαρτίου 415, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Σαρακοστῆς, ἐνῶ ἡ περίπου ἐξηντάχρονη[144] τότε Ὑπατία ἐπέστρεφε στὸ σπίτι της, ὁ ὄχλος[145], ὁδηγούμενος ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη Πέτρο, ἀφοῦ τὴν ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἅμαξά της, τὴν ἔσυρε στὸ Καισάρειο, τὴν ἔγδυσε καὶ ἀφοῦ τὴ δολοφόνησε μὲ θραύσματα ἀγγείων, ἔσυρε τὸ πτῶμα της στὴν τοποθεσία Κιναρὼν καὶ τὸ παρέδωσε στὴ φωτιά[146]. Πολλοὶ μελετητὲς ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ ἔγινε ἡ αἰτία νὰ ἐκδοθεῖ ὁ νόμος τοῦ 416 ἀπὸ τὸν Θεοδόσιο, ἐπειδὴ θεωρήθηκε πλημμελὴς ἡ ἐποπτεία τῶν παραβαλανέων ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο. Ὑπάρχει ἡ ἄποψη μάλιστα ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τῶν γεγονότων ὁ Κύριλλος ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια[147], γι' αὐτὸ καὶ ἀργότερα ἀπαγορεύθηκε στοὺς ἐπισκόπους νὰ ἐγκαταλείπουν τὶς πόλεις τους[148]. Τέλος, ἂν καὶ τὸ γεγονὸς «τοῦτο οὐ μικρὸν μῶμον Κυρίλλῳ καὶ τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ

142. Γιὰ τὴν ὕπαρξη ἀντικυριλλικῆς ὁμάδας στὴν Ἀλεξάνδρεια βλ. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 341.

143. Maria Dzielska, *ὅπ. παρ.*, 164-168.

144. Τῆς ἰδίας, *ὅπ. παρ.*, 130.

145. Averil Cameron, *ὅπ. παρ.*, 274, 281. Πρβλ. Polymnia Athanassiadi, *ὅπ. παρ.*, 16.

146. Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*, 768 - 769. Πρβλ. Maria Dzielska, *ὅπ. παρ.*, 174-176 καὶ τὶς μεταγενέστερες σχετικὲς διηγήσεις.

147. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 286. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 341. Πρβλ. Maria Dzielska, *ὅπ. παρ.*, 179 κ. ἑξ., ὅπου μὲ βεβαιότητα ἀποδίδεται στοὺς παραβαλανεῖς ἡ δολοφονία.

148. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 344.

εἰργάσατο»[149], πουθενὰ δὲν κατονομάζονται οἱ παραβαλανεῖς καὶ δὲν ἀποδίδεται εὐθύνη μόνον στὸν Κύριλλο, οὔτε ἀπὸ τὸν Σωκράτη, ὁ ὁποῖος, ὅπως προαναφέρθηκε, ὡς νομικὸς δὲν θὰ τοὺς ἀγνοοῦσε ὀνομαστικά, οὔτε ἀπὸ τὸν Ἰσίδωρο Πηλουσιώτη, ὁ ὁποῖος γνώριζε τὰ πράγματα τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἄλλοτε δὲν δίστασε νὰ ψέξει τὸν Κύριλλο, οὔτε ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς Νεστοριανοὺς στὶς μετέπειτα αἰτιάσεις τους[150].

8. *Ἀπόδοση εὐθυνῶν στοὺς παραβαλανεῖς.*

Πολλὲς φορὲς στοὺς παραβαλανεῖς ἀποδίδονται οἱ βιαιότητες κατὰ τῶν Ἰωαννιτῶν, τῶν ὀπαδῶν δηλαδὴ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἀπὸ τὸν Θεόφιλο Ἀλεξανδρείας. Εἶναι γνωστὲς ἡ ἐχθρότητα τοῦ Θεοφίλου γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου[151] καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ ἐμποδίσει τὴν ἐκλογή του στὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀλλὰ καὶ ὅταν παρουσιάσθηκε ἡ ἀφορμή, μὲ τὸ ζήτημα τῶν «μακρῶν ἀδελφῶν», ὁ Θεόφιλος, κατηγορώντας τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο γιὰ ἀντικανονικὴ ἀνάμιξη στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, κατόρθωσε τελικὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν καθαίρεση τοῦ μεγάλου ἱεράρχη. Ὅταν προσορμίσθηκε ὁ Θεόφιλος στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔτυχε ἐντυπωσιακῆς ὑποδοχῆς, ἡ ὁποία προετοιμάσθηκε ἀπὸ τοὺς ἰδιαίτερα ἐκδηλωτικοὺς ναῦτες τῶν σιτοφόρων ἀλεξανδρινῶν πλοίων[152]. Ἴσως, λοιπόν, ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ σὲ ναῦτες νὰ ὤθησε στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιὰ παραβαλανεῖς, οἱ ὁποῖοι ὅμως καὶ πάλι πουθενὰ δὲν κατονομάζονται. Ἄλλωστε, ὅπως παραδίδει ὁ Σωκράτης, οἱ Ἰωαννίτες διώχθηκαν ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ ἔπαρχο Ὀπτάτο, μετὰ τὶς ταραχές, ἀφότου περατώθηκε κρυφὰ ἡ λειτουργία τοῦ Πάσχα στὸ βαλανεῖο στὶς Κωνσταντιανές[153]. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθεῖ στὰ ἔργα τῆς ἀγάπης[154], δὲν μνημονεύει πουθενὰ στοὺς λόγους του τοὺς παραβαλανεῖς, τοὺς ὁποίους, κατὰ τὴν ἄποψή μας ἀποκλείεται νὰ μὴ γνώριζε.

---

149. Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*, 769.

150. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 287.

151. Πρβλ. Π. Κ. Χρήστου, «Ἰωάννης», *ΘΗΕ* 6 (1965) 1170-1192.

152. Παλλαδίου Ἑλενουπόλεως, *Περὶ βίου καὶ πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου*, PG 47, 26. Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*, 709. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* VIII, PG 67, 1557. Πρβλ. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 205. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.*, 545-552.

153. Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*, 721. Πρβλ. Παλλαδίου Ἑλενουπόλεως, *ὅπ. παρ.*, 33.

154. Πρβλ. Δ. Ι. Κωνσταντέλλου, *ὅπ. παρ.*, 120-123.

Ἀντίθετα, σύμφωνα μὲ τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῆς Δρυός[155], ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος κατηγορήθηκε, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὅτι χρησιμοποίησε τοὺς δεκανοὺς ἐναντίον τοῦ Σεβηριανοῦ. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἀποδίδουμε στοὺς δεκανοὺς τὴν ἰδιότητα τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων, ἡ ὁποία οὐδέποτε ἀποδίδεται στοὺς παραβαλανεῖς.

Ἂν λοιπὸν ἐξετάσουμε στατιστικὰ τὴ δράση τῶν παραβαλανέων, θὰ παρατηρήσουμε ὅτι μόνον γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Ληστρικῆς Συνόδου θὰ μπορούσαμε μὲ βεβαιότητα νὰ τοὺς κατηγορήσουμε, ἀφοῦ τότε μόνον κατονομάζονται, ἐνῶ στὶς ἄλλες περιπτώσεις συχνὰ συγχέονται μὲ ἄλλα ταραχοποιὰ στοιχεῖα, ὅπως οἱ ναῦτες ἢ καὶ ὁ ὄχλος, καὶ ἄδικα κατηγοροῦνται. Ἆραγε ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Σωκράτη[156] γιὰ τοὺς Ἀλεξανδρεῖς νὰ ἦταν λανθασμένος; Παράλληλα ὅμως, χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ παραβαλανεῖς συνήθως δροῦν ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς μοναχούς[157], οἱ ὁποῖοι, ἀσφαλῶς, ἐκ φύσεως δὲν εἶναι ταραχοποιοί. Στὴν περίπτωση βέβαια τῆς σύμπραξής τους μὲ τὸν ἡγούμενο Βαρσουμᾶ καὶ τοὺς μονοφυσίτες μοναχοὺς τῆς Συρίας φαίνεται ὅτι δὲν συμπεριφέρθηκαν σύμφωνα μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα[158]. Ἀλλὰ γιὰ τὴ δράση τῶν μοναχῶν καὶ τὸ φανατισμό τους θὰ εἴχαμε πολλὰ νὰ ἀναφέρουμε, δικαιολογώντας τὴ συμπεριφορά τους, ἀφοῦ ἡ ἀσκητικὴ ἀναζήτηση, ὅταν ἀναμιγνυόταν στὰ κοσμικά, δημιουργοῦσε περισσότερα προβλήματα παρὰ λύσεις σὲ αὐτά, προσθέτοντας ἐπίσης ὅτι ἡ ροπὴ πρὸς τὴν ἀπόρριψη τῆς σάρκας διευκόλυνε τὶς μονοφυσιτικὲς δοξασίες. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων ἦταν καίρια ἡ συμμετοχή τους σὲ ταραχές, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὴ ἡ προσπάθεια κάθε πλευρᾶς νὰ τοὺς προσεταιρισθεῖ. Τελικά, μόνον ὁ περιορισμὸς τῶν μοναχῶν «ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἑκάστῃ πόλει ἐπισκόπων» καὶ οἱ σχετικοὶ νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔθεσαν τὸ μοναχισμὸ στὴν ὀρθὴ βάση του καὶ ἀπέτρεψαν περαιτέρω συγκρούσεις[159].

Στὸ σημεῖο αὐτὸ χρειάζεται νὰ ἀναφερθοῦμε στὸ χαρακτήρα καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Θεοφίλου, Κυρίλλου καὶ Διοσκόρου. Παραδίδεται ὅτι ὁ

---

155. Mansi 3, 1144.

156. «Ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος, πλέον τῶν ἄλλων δήμων, χαίρει ταῖς στάσεσιν εἰ δέ ποτε καὶ προφάσεως ἐπιλάβηται, εἰς ἀφόρητα καταστρέφει κακά. Δίχα γὰρ αἵματος, οὐ παύεται τῆς ὁρμῆς» (Σωκράτους, *ὅπ. παρ.*, 761). Πρβλ. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 343 γιὰ τὴ δυσαρέσκεια τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τὰ συνεχῆ προβλήματα, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦσε ἡ Ἀλεξάνδρεια.

157. Πρβλ. P. Brown, *ὅπ. παρ.*, 117.

158. Mansi 7, 68. Πρβλ. Β. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθῆναι 1970³, 223. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 346.

159. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *ὅπ. παρ.*, 207, 342. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.*, 654, 659-660, 663. T. S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 166 κ. ἑξ.

Κύριλλος, ἀνεψιὸς τοῦ Θεοφίλου, ἔμοιαζε μὲ τὸ θεῖο του στὸ χαρακτήρα. Ἦταν ὁρμητικός, ζηλωτὴς ἢ καὶ ἐγωιστής, μνησίκακος καὶ ἐμπαθής[160]. Ἀλλὰ καὶ ὁ Διόσκορος δὲν ὑπολειπόταν σὲ ἐγωισμό, δημαγωγία καὶ ἀρχομανία[161]. Παρόλα αὐτά, ἂν καὶ οἱ συγκρούσεις τῶν θρόνων Ἀλεξανδρείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, μὲ πρωταγωνιστὲς αὐτοὺς τοὺς τρεῖς ἰσχυροὺς ἄνδρες, (Θεόφιλος - Ἰωάννης Χρυσόστομος, Κύριλλος - Νεστόριος, Διόσκορος - Φλαβιανός), κατέδειξαν τὸ κύρος τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ ἀπερίσκεπτες ἐνέργειες τοῦ Διοσκόρου συνέβαλαν στὴν ἰσχυροποίηση τῆς πρωτόθρονης Κωνσταντινούπολης, ἐγκλωβίζοντας καὶ παράλληλα τρέφοντας στοὺς κόλπους τῆς Αἰγύπτου τὸ μονοφυσιτισμό[162].

9. *Ἡ ἐξέλιξη τῶν παραβαλανέων.*

Τὸ μοναστικὸ κίνημα[163], ἂν καὶ μὲ τὶς μονοφυσιτικὲς ἔριδες ἀποπροσανατολίσθηκε, κατόρθωσε τελικὰ νὰ ὀργανωθεῖ πάνω σὲ στέρεες βάσεις, καθαρμένο ἀπὸ ἀκατάστατους ἢ ἀτομικοὺς τρόπους διαβίωσης, ἀπὸ τὴ συμμετοχή του στὰ κοινὰ καὶ ἀπὸ ἐνθουσιαστικὲς τάσεις. Οἱ μοναχοὶ ὅμως καὶ οἱ ἀσκητὲς τῶν πόλεων, προσκείμενοι πλέον στὸ Μονοφυσιτισμό, δὲν ἐξαφανίσθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν Ἀντιόχεια. Προαναφερθήκαμε στοὺς *φιλόπονους* τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν μορφὴ τῶν *σπουδαίων*, ἐνῶ καὶ στὴν Ἀντιόχεια ἡ ὁμάδα αὐτὴ τῶν λαϊκῶν ἐμφανίζεται μέσα στὴν πόλη, ἰδιαίτερα εὐσεβής, ταγμένη στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀναξιοπαθούντων. Μάλιστα ὁ ἡγέτης τους, μονοφυσίτης ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Παῦλος, μεριμνοῦσε προσωπικὰ γιὰ τοὺς ἀνήμπορους μεταφέροντάς τους στὰ βαλανεῖα, λούοντας καὶ ἐνδύοντάς τους. Ὁ ἴδιος διένεμε χρήματα καὶ τρόφιμα στοὺς ἀπόρους, ἐνῶ ἀργότερα ἵδρυσε τὶς γνωστές μας διακονίες, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν προσέφεραν ἰατρικὲς ὑπηρεσίες μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐξειδικευμένης νοσηλείας. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι αὐτὸς καὶ ἡ ὁμάδα τῶν *σπουδαίων* του φοροῦσαν ξεχωριστὰ ἐνδύματα καὶ μία κουκούλα, ἡ ὁποία κάλυπτε τὰ πρόσωπά τους[164]. Οἱ μονοφυσῖτες μοναχοὶ[165] εἶναι γνωστοί, ἄλλωστε, ὄχι μόνο γιὰ τὸν πνευματικὸ δυναμισμό τους

160. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.* 597. J. Rougé, *ὅπ. παρ.*, 339 - 340. Maria Dzielska, *ὅπ. παρ.*, 157-158.

161. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ὅπ παρ., 378 κ. ἑξ. Βλ. G.R. Monks, *ὅπ. παρ.*, 350. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.*, 629.

162. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.* 641.

163. Γιὰ τὸ μοναχισμὸ γενικά, καθὼς καὶ τὴ σύγχρονη βιβλιογραφία πρβλ. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.*, 935-949. Averil Cameron, *ὅπ. παρ.*, 135-137, 284, 319-320.

164. T.S. Miller, *ὅπ. παρ.*, 171-173.

165. Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, *ὅπ. παρ.*, 946.

ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ποικιλία τῶν ἐκφράσεων τοῦ ἀσκητικοῦ ἰδεώδους. Ἂς σημειώσουμε ἄλλωστε ὅτι στὰ τέλη τοῦ ΣΤ΄ αἰ. ἡ ὀργανωμένη μονοφυσιτικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας (Κοπτικὴ) ὄφειλε πολλὰ στὸ ἔργο ἑνὸς ζηλωτῆ μοναχοῦ, τοῦ Ἰακώβου Βαραδαίου[166].

Θὰ μπορούσαμε, λοιπόν, νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ παραβαλανεῖς, ἐξαρτώμενοι ἀπευθείας ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, μετὰ τὴν Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ἀκολούθησαν τὸν Διόσκορο καὶ τοὺς ὑποστηρικτές του μονοφυσίτες. Ἀργότερα, προσκείμενοι πλέον στὸ μονοφυσιτισμό, μετονομάσθηκαν *φιλόπονοι*, ἔχοντας ἀποσχισθεῖ ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία[167]. Ἡ ὑπόθεση αὐτή, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῶν ἀσκητῶν τῶν πόλεων, ἐξηγεῖ τὸ γεγονὸς τῆς ἀπουσίας τους ἀπὸ τὰ νοσοκομεῖα ἢ καὶ τὶς πόλεις στὰ βυζαντινὰ χρόνια. Παράλληλα δικαιολογεῖται ἡ ἀπουσία τους ἀπὸ τὶς ὀρθόδοξες ἱστορικοφιλολογικὲς πηγές. Ἀφοῦ ὅμως ἀναφέρονται μέχρι τὸν ΣΤ΄ αἰ., ἂν πραγματικὰ μετεξελίχθηκαν σὲ *φιλόπονους*, ἐπιβίωσαν ὄχι πιὰ στὰ βαλανεῖα ἀλλὰ στὰ ἰδιότυπα ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα τῶν μονοφυσιτῶν καὶ βέβαια μετὰ τὴν ἀραβικὴ κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ἐξαφανίσθηκαν. Θὰ μπορούσαμε ἐπίσης νὰ ἐξηγήσουμε τὴν ἀνυπαρξία ἀρχαιολογικῶν ἢ καὶ ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων, θεωρώντας τὸν τίτλο τους προσδιοριστικὸ τοῦ χώρου ἐργασίας τους καὶ ὄχι ὀνομασία ἐπαγγελματικοῦ σωματείου. Ἡ ἄποψη ὅτι ἐξαφανίσθηκαν αὐτοὶ καὶ κάθε ἀνάμνησή τους, ἀφοῦ ἔγιναν κοινωνικοπολιτικὰ ἐπικίνδυνοι, ἐγείρει τὸ ἐρώτημα πῶς λησμονήθηκε ἡ προσφορά τους στοὺς ἀσθενέστερους. Ἂς μὴν παραθεωρήσουμε ἄλλωστε τὸ γεγονὸς ὅτι κανεὶς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας δὲν ἀναφέρεται ὑποτιμητικὰ σ' αὐτούς. Ἀντίθετα, ἐπειδὴ τὸ καθῆκον τους ἦταν ταπεινό, ἐπικίνδυνο, ἀλλὰ καὶ σχετικὸ μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀσθένεια, ἀποσιωπήθηκε ἡ παρουσία τους ἐντασσόμενη στὰ πλαίσια τῆς εὐρύτερης ἐκκλησιαστικῆς φιλανθρωπίας.

Ἀπὸ φιλολογικὲς μαρτυρίες συμπεραίνουμε ὅτι στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Δ΄ καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ε΄ αἰ. περίπου τετρακόσιοι ἐπίσκοποι ἵδρυσαν εὐαγεῖς οἴκους –νοσοκομεῖα «ψυχῶν καὶ σωμάτων»– μὲ στόχο τὴν ἀνακούφιση τῶν πασχόντων[168]. Ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν κατασκευὴ ἢ καὶ τὴ συντήρηση δημοσίων ἔργων, ὅπως γεφυρῶν καὶ ὑδραγωγείων ἀναλάμβαναν ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες[169]. Τὸ ὅραμα τῆς χριστιανικῆς πόλης, ὅπως τέθηκε ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πα-

166. Τοῦ ἰδίου, ὅπ. παρ., 724. Πρβλ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ὅπ. παρ., 425-472.

167. Σχετικὰ μὲ τὴν ἄποψη ὅτι οἱ μὴ ἑλληνόφωνοι ἀποκλείσθηκαν ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ θέμα τῶν ἐθνικῶν γλωσσῶν βλ. Πολύμνιας Ἀθανασιάδη, ὅπ. παρ., 49 - 50. Ἀφροδίτης Καμάρα, ὅπ. παρ., 31-32.

168. T.S.Miller, ὅπ. παρ., 33.

169. Ὅμοια, 95.

τέρες τῆς Ἐκκλησίας, στηρίζεται κυρίως στὰ ἔργα εὐποιΐας[170]. Ἂς τονισθεῖ ὡς κατακλείδα ἡ σημασία τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες μέχρι σήμερα, ὡς πρωτοστατούσας στὴ φιλανθρωπία. Ἡ ἔμπρακτη ἐμφάνιση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψη, ἡ φροντίδα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὄχι μόνον τῶν χριστιανῶν, μὲ ἀνιδιοτέλεια καὶ ἀγάπη, μὲ πίστη στὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ σεβασμὸ στὴν Ἱερὴ Παράδοση. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτέλεσε καὶ ἀποτελεῖ φάρο σωτηρίας ὄχι μόνον πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ σωματικῆς.

170. Ὅμοια, 282-283.